

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

НЕВМИВАКА ОЛЕКСІЙ АНДРІЙОВИЧ

Допускається до захисту:
завідувач кафедри
менеджменту та поведінкової
економіки, д.е.н., професор
_____ Дороніна О.А.
« ____ » _____ 2024 р.

**СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК АКТИВНИЙ НАПРЯМ
УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 232 Соціальне забезпечення
ОП «Соціальне підприємництво»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Якимова Н.С., професор кафедри
менеджменту та поведінкової
економіки, д.е.н., доцент

(підпис)

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Невмивака О.А. Соціальне підприємництво як активний напрям удосконалення соціальної політики в Україні. Спеціальність 232 Соціальне забезпечення, Освітня програма «Соціальне підприємництво». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У кваліфікаційній (магістерській) роботі досліджено підходи до визначення соціального підприємництва. Визначено особливості формування соціальної політики. Вивчено роль соціального підприємництва в удосконаленні соціальної політики. Проаналізовано стан розвитку соціального підприємництва в Україні. Досліджено перешкоди та можливості для створення соціальних підприємств. Оцінено вплив соціального підприємництва на стан соціальної політики в Україні. Сформовано рекомендації щодо формування механізму розвитку соціального підприємництва в Україні. Обґрунтовано пропозиції щодо використання прогресивного міжнародного досвіду для удосконалення соціальної політики за рахунок розвитку соціального підприємництва.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне підприємство, соціальна політика, особливості формування, моделі та концепції, механізм розвитку, прогресивний досвід.

81 с., 7 табл., 9 рис., 56 джерел.

Nevmyvaka O.A. Social entrepreneurship as an active direction of improvement of social policy in Ukraine. Specialty 232 Social welfare. Educational Program «Social entrepreneurship». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

In the qualification (master's) work the approaches to defining social entrepreneurship was investigated. The features of social policy formation are identified. The role of social entrepreneurship in improving social policy is studied. The state of development of social entrepreneurship in Ukraine is analyzed.

Obstacles and opportunities for creating social enterprises are investigated. The impact of social entrepreneurship on the state of social policy in Ukraine is assessed. Recommendations for the formation of a mechanism for the development of social entrepreneurship in Ukraine are formulated. Proposals for the use of progressive international experience to improve social policy through the development of social entrepreneurship are substantiated.

Keywords: social entrepreneurship, social enterprise, social policy, features of formation, models and concepts, development mechanism, progressive experience.

81 p., 9 tabl., 9 fig., bibliography: 56 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК АКТИВНОГО НАПРЯМУ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	9
1.1 Підходи до визначення соціального підприємництва.....	9
1.2 Особливості формування соціальної політики.....	15
1.3 Роль соціального підприємництва в удосконаленні соціальної політики.....	23
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	31
2.1 Аналіз стану розвитку соціального підприємництва в Україні.....	31
2.2 Дослідження перешкод та можливостей для створення соціальних підприємств.....	41
2.3 Вплив соціального підприємництва на стан соціальної політики в Україні.....	47
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	52
3.1 Рекомендації щодо формування механізму розвитку соціального підприємництва в Україні.....	52
3.2 Пропозиції щодо використання прогресивного міжнародного досвіду для удосконалення соціальної політики за рахунок розвитку соціального підприємництва.....	63
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ	76

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах трансформації українського суспільства та його соціально-економічних основ, які значно ускладнені викликами, пов'язаними з військовою агресією РФ, питання якості та ефективності державної соціальної політики набуває першочергового значення. Війна посилила актуальність пошуку інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем. Водночас, відсутність системного підходу до формування державної соціальної політики зумовлює необхідність всебічного аналізу можливостей, які можуть підвищити її ефективність.

Одним із перспективних напрямів удосконалення соціальної політики є розвиток соціального підприємництва. Цей інноваційний підхід поєднує соціальну мету з бізнес-інструментами, дозволяючи створювати сталі рішення для таких важливих проблем, як: зайнятість соціально вразливих груп населення (ветеранів, переселенців, людей з інвалідністю); вирішення екологічних питань на місцевому рівні; підтримка місцевих громад через інвестиції у соціальну інфраструктуру.

Соціальне підприємництво виступає важливим інструментом для вдосконалення соціальної політики в Україні. Воно не тільки вирішує актуальні соціальні проблеми, а й сприяє формуванню нової культури соціальної відповідальності. У сучасних умовах його розвиток повинен стати одним із пріоритетів державної стратегії, що дозволить забезпечити сталий соціально-економічний розвиток навіть в умовах військових викликів.

Аналіз соціальної політики та її інституційного розвитку в Україні здійснили провідні вітчизняні науковці, серед яких: М. Головатий, О. Кіндратець, Л. Климанська, Ю. Лисенко, Г. Лопушняк, І. Малик, О. Макарова, О. Новікова, О. Піщуліна, Т. Семігіна, В. Скуратівський, Н. Хома, Г. Чанишева, Л. Четверікова, П. Шевчук та інші. Їхні праці формують базу для розуміння механізмів державної соціальної політики, її процесів та інституційних аспектів. Розвиток соціального підприємництва досліджувався

як іноземними вченими, так і українськими науковцями: С. Алвордом, З. Галушкою, Г. Дізом, Л. Долудою, О. Дороніною, Б. Дрейтоном, П. Друкером, Ю. Кірсановою, В. Кокотом, А. Корнецьким, М. Наумовою, В. Назаруком, В. Смалем, О. Трегубовим, Н. Якимовою та ін. У своїх роботах вони аналізують сутність соціального підприємництва, його характерні риси, форми реалізації, методи впровадження та вплив на соціально-економічний розвиток суспільства. Попри наявність широкого спектра досліджень, окремі аспекти соціального підприємництва, особливо в українському контексті, залишаються недостатньо вивченими. Усе зазначене зумовило вибір теми, підтверджує її актуальність та визначає об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження.

Мета та завдання дослідження. Мета кваліфікаційної (магістерської) роботи полягає у теоретичному узагальненні та розробці пропозицій щодо розвитку соціального підприємництва як активного напрямку удосконалення соціальної політики в Україні.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити підходи до визначення соціального підприємництва;
- визначити особливості формування соціальної політики;
- вивчити роль соціального підприємництва в удосконаленні соціальної політики;
- проаналізувати стан розвитку соціального підприємництва в Україні;
- дослідити перешкоди та можливості для створення соціальних підприємств;
- оцінити вплив соціального підприємництва на стан соціальної політики в Україні;
- сформувати рекомендації щодо формування механізму розвитку соціального підприємництва в Україні;
- обґрунтувати пропозиції щодо використання прогресивного міжнародного досвіду для удосконалення соціальної політики за рахунок розвитку соціального підприємництва.

Об'єктом дослідження є процес розвитку соціального підприємництва як активного напрямку удосконалення соціальної політики в Україні.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та науково-практичні аспекти розвитку соціального підприємництва як активного напрямку удосконалення соціальної політики в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано теоретичний і методологічний підхід, заснований на аналізі праць вітчизняних та зарубіжних науковців, які розглядають формування та розвиток соціального підприємництва. Для досягнення поставлених цілей було застосовано низку методів, зокрема: системний підхід – для комплексного аналізу явища соціального підприємництва та його взаємозв'язку із соціальною політикою; метод логічного узагальнення – для формулювання висновків на основі отриманих даних; методи аналізу та синтезу – для структурного розгляду окремих аспектів соціального підприємництва та їх інтеграції в загальну картину; методи індукції та дедукції – для виведення загальних закономірностей на основі окремих фактів та перевірки гіпотез; факторний та логічний аналіз – для визначення ключових чинників, що впливають на розвиток соціального підприємництва; графічний аналіз – для візуалізації статистичних даних та результатів дослідження.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України, наукові монографії та статті, матеріали науково-практичних конференцій, періодичних видань, Інтернет-ресурси, статистична інформація, результати попередніх досліджень у цій сфері.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Отримані результати мають як теоретичну, так і практичну цінність: уточнено методичні підходи до аналізу соціального підприємництва; розроблено висновки та пропозиції, що визначають напрями його розвитку. Рекомендації можуть бути використані для вирішення проблем у розвитку соціального підприємництва та прискорення його зростання. Результати дослідження також можуть застосовуватися для оцінки соціально-економічних та фінансових аспектів

діяльності соціальних підприємств, у навчальному процесі, а також у подальших наукових дослідженнях.

Апробація результатів дослідження. Результати проведеного дослідження опубліковано: Невмивака О.А. Напрями розвитку соціального підприємництва в контексті удосконалення соціальної політики в Україні. *Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання*: праці XXIV Міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених (03 грудня 2024 р., м. Вінниця). Ред. кол. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024.

Положення, що виносяться на захист. Наукова новизна отриманих результатів полягає у поглибленні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо розвитку соціального підприємництва як активного напрямку удосконалення соціальної політики в Україні. До найбільш вагомих результатів дослідження, які визначають його наукову новизну, віднесено такі: сформовано рекомендації щодо формування механізму розвитку соціального підприємництва в Україні, що підкреслюють важливість інтеграції цього напрямку у соціальну політику держави як ефективного інструменту вирішення соціально-економічних проблем; обґрунтовано пропозиції щодо використання прогресивного міжнародного досвіду для удосконалення соціальної політики за рахунок розвитку соціального підприємництва; що має значний потенціал для вдосконалення соціальної політики. Інтеграція успішних практик інших країн може стати основою для створення стійкої системи підтримки вразливих груп населення та підвищення якості їх життя.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних посилань. Повний обсяг роботи – 81 сторінка друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК АКТИВНОГО НАПРЯМУ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Підходи до визначення соціального підприємництва

Сьогодні світ стикається з численними викликами, які вимагають термінового вирішення в економічній, соціальній та екологічній сферах. Серед них – природні катастрофи, глобальне потепління, економічна та соціальна нерівність, бідність, проблеми зі здоров'ям населення, а також нестійкий розвиток підприємств. Ці виклики формують запит на нові підходи, і саме соціальне підприємництво (СП) стало ключовим механізмом їх вирішення.

Соціальне підприємництво, як концепція, почало активно розвиватися з кінця 1990-х років, привертаючи увагу політиків, науковців і громадських активістів. Його основна ідея – поєднання підприємницької винахідливості з ресурсами для створення інноваційних рішень соціальних проблем. В умовах, коли традиційні благодійні та урядові ініціативи часто не дають очікуваних результатів, СП стає ефективною альтернативою.

Однак, термін «соціальне підприємництво» не має однозначного визначення. Його трактування варіюється залежно від контексту і країни. Компоненти СП можуть включати соціальну справедливість, створення соціальної цінності, впровадження інновацій, підприємницькі навички та вирішення ринкових прогалин. Ця неоднозначність породжує дискусії щодо його статусу: чи є СП самостійною галуззю досліджень, чи це лише похідна від традиційного підприємництва [1; 14].

Концепція соціального підприємництва поєднує ідеї класичних економістів Ж.-Б. Сея, Й. Шумпетера та П. Друкера про підприємництво, орієнтоване на прибуток, із благодійною діяльністю, яка спрямована на

вирішення суспільних проблем. Таким чином, СП виступає синтезом бізнес-підходів і соціальної відповідальності, що дозволяє досягати позитивних змін у суспільстві.

Американський професор Грегорі Діз визначив соціальне підприємництво через п'ять ключових характеристик [2; 19]:

- Місія створення соціальної цінності – основою діяльності є прагнення вирішувати соціальні проблеми та покращувати життя людей.
- Пошук і використання нових можливостей – постійна готовність знаходити способи реалізації цієї місії.
- Інноваційність, адаптивність і навчання – впровадження нових підходів та рішень, адаптація до змін і вдосконалення процесів.
- Дії, не обмежені ресурсами – підприємці беруться за масштабні завдання, навіть якщо ресурсів недостатньо.
- Висока відповідальність – відповідальність перед клієнтами, суспільством і за кінцеві результати діяльності.

Основна мета соціального підприємництва – створення цінності для суспільства через задоволення його соціальних потреб, зберігаючи при цьому економічну стабільність і впроваджуючи інновації у виробництво товарів і послуг.

Г. Діз наголошує, що соціальна місія є центральною і визначальною для соціального підприємництва. Вона є основою пошуку та оцінки можливостей для позитивних змін у суспільстві. З. Галушка доповнює цю ідею, підкреслюючи, що соціальні підприємці діють з розумінням свого обов'язку перед суспільством, сприймаючи його потреби як власні.

Соціальні підприємці прагнуть змінити застарілі соціальні системи через впровадження інноваційних рішень і переконання суспільства в їх ефективності.

К. Альтер акцентує, що економічна і соціальна цінність у соціальному підприємстві нерозривно пов'язані. Це підтверджує концепція «змішаної

цінності» Джеда Емерсона, яка об'єднує три складові – економічну, соціальну та екологічну цінності. Ця концепція стверджує, що як некомерційні, так і комерційні організації сприяють формуванню всіх трьох компонентів, розмиваючи традиційні межі між ними [3; 54].

Прикладом успішного соціального підприємництва, орієнтованого на створення соціальної цінності, є компанія D.light Design, Inc. Заснована у 2007 році, вона має місію забезпечити доступ до освітлення для бідних верств населення Індії, які не мають електропостачання. D.light пропонує доступні освітлювальні прилади, що працюють на сонячній енергії. Її продукція дозволяє: замінювати газові лампи на безпечніші альтернативи, зменшувати витрати домогосподарств, запобігати пожежам, скорочувати викиди CO₂ та забруднення довкілля. Результати діяльності компанії говорять самі за себе: продукцією користуються понад 2,2 мільйона дітей шкільного віку, вдалося скоротити викиди CO₂ на 276 тис т, користувачі зекономили понад 100 мільйонів доларів США на енергії. Цей приклад ілюструє, як соціальне підприємство може створювати значну соціальну цінність і одночасно розвивати бізнес, забезпечуючи необхідні ресурси та конкурентоспроможність [4; 31].

Відповідно до Дж. Майра та І. Марті, існують три основні підходи до визначення СП:

- Соціальна цінність неприбуткових організацій.
- Соціальна відповідальність комерційних підприємств.
- Інструмент для вирішення соціальних проблем і стимулювання соціальної трансформації.

Дослідники вважають, що СП – це процес створення соціальної цінності через поєднання ресурсів організації новими способами, спрямованими на соціальні зміни чи задоволення потреб суспільства. Цей підхід показує, що СП схоже на традиційне підприємництво, але відрізняється своєю місією та основною метою.

На думку А. М. Передо та М. Макліна, СП характеризується такими ознаками [19; 39]:

- Фокус на створенні соціальної цінності.
- Активне використання можливостей для її реалізації.
- Впровадження інновацій від винаходів до адаптації.
- Готовність до високих ризиків у створенні та поширенні цінностей.
- Винахідливість у використанні обмежених ресурсів.

Соціальне підприємництво має унікальний пріоритет – створення саме соціальної цінності, тоді як економічна цінність є характерною для інших форм бізнесу.

Аналіз наукової літератури дозволяє визначити ключові ознаки соціального підприємництва (СП), які в сукупності відрізняють його від інших видів соціально-економічної діяльності (рис. 1.1). Незважаючи на зростаючий інтерес до СП, теорія цього явища перебуває на стадії розвитку, оскільки в кожній країні існують власні особливості функціонування соціальних ініціатив.

Основні компоненти СП:

- Використання бізнес-можливостей та інновацій: СП спрямоване на вирішення соціальних проблем, які не повністю ідентифіковані або залишаються нерозв'язаними традиційними підходами.
- Створення соціальних цінностей: Орієнтація на підтримку найбільш вразливих категорій населення, таких як безробітні, особи з інвалідністю тощо.

Визначальні критерії соціального підприємства:

- Працевлаштування вразливих категорій: щонайменше 50% робочих місць мають бути надані цим групам.
- Реалізація соціальних цілей: не менше 70% прибутку спрямовується на досягнення соціальних цілей.
- Самоокупність: понад 80% доходів підприємство отримує від продажу товарів або послуг.

Рисунок 1.1 – Ключові ознаки поняття «соціальне підприємництво»

У табл. 1.1 представлені основні підходи до визначення соціального підприємництва.

На основі аналізу літератури та концепцій, запропоновано визначення СП як симбіозу соціальної, економічної та екологічної діяльності суб'єкта господарювання, що використовує підприємницькі та інноваційні підходи для створення соціальних цінностей. Основною метою СП є вирішення соціальних проблем і підвищення якості життя населення [1; 4; 54].

Особливості підходу до визначення СП:

- Широкий спектр організаційних форм: визначення СП поширюється на всі форми суб'єктів господарювання.
- Соціальна місія: наявність чіткої соціальної мети в статуті організації.

– Фокус на якості життя: СП має бути спрямоване на підвищення життєвого рівня населення.

Таблиця 1.1 –Підходи до визначення соціального підприємництва [1; 4; 19; 54]

Автор	Визначення соціального підприємництва
Дж. Вееравардена, Г. Морт (2006)	Багатовимірна концепція, що включає підприємницьку поведінку для досягнення соціальної місії через інновації, проактивність і готовність до ризику
Дж. Маїр, І. Марті (2006)	Процес соціальної трансформації для задоволення соціальних потреб без основної мети отримання фінансової вигоди
С. Захра (2009)	Інструмент для вирішення соціальних проблем, результати якого сприяють створенню суспільного добробуту
Ф. Перріні, К. Вуро, Л. Констанцо (2010)	Інноваційна форма підприємництва, що використовує ресурси для задоволення потреб суспільства для стійкого розвитку
Б. Сміт, К. Стівенс (2010)	Інноваційні заходи для вирішення соціальних проблем через організаційні форми з максимальним соціальним впливом
В. Фрідман, Х. Десівіл'я (2010)	Практики створення інноваційних організацій для задоволення людських потреб і підвищення якості послуг у таких сферах, як бідність, охорона здоров'я, захист прав дітей і екологія
З. Галушка (2013)	Інноваційна діяльність для досягнення стійкого розвитку суспільства в сучасних економічних умовах

Цей підхід до розуміння СП дозволяє чітко ідентифікувати соціальні підприємства та забезпечує спрямування їхньої діяльності на досягнення позитивних змін у суспільстві.

Таким чином, підходи до визначення соціального підприємництва (СП) в науковій літературі є різноманітними, але їх об'єднують кілька основних аспектів. Соціальне підприємництво можна визначити як діяльність, яка поєднує підприємницький підхід з метою вирішення соціальних проблем, спрямовуючи свої зусилля на створення соціальної цінності для вразливих груп населення.

Ключові підходи до визначення СП включають:

– Створення соціальної цінності – основною метою є не просто отримання прибутку, а створення позитивного впливу на соціальне середовище, зокрема через вирішення соціальних проблем, таких як безробіття, бідність, доступ до освіти та медичних послуг.

– Інноваційність та підприємницький підхід – СП активно використовує інновації та бізнес-методи для ефективного вирішення соціальних проблем. Це включає впровадження нових моделей бізнесу, товарів і послуг, які можуть задовольняти незадоволені соціальні потреби.

– Суспільна відповідальність і сталий розвиток – СП має на меті не лише економічні, а й соціальні та екологічні досягнення, що включає створення змішаної цінності (економічної, соціальної та екологічної).

– Включення вразливих груп у економічний процес – СП має на меті інтеграцію соціально вразливих категорій населення (осіб з інвалідністю, безробітних, малозабезпечених) у соціально-економічні процеси, що сприяє їхньому працевлаштуванню і підвищенню якості життя.

– Гнучкість організаційних форм – соціальне підприємництво може функціонувати в різних організаційно-правових формах, що дозволяє підходити до цього процесу з різних точок зору і адаптувати модель до специфіки місцевих умов.

Загалом, СП можна охарактеризувати як специфічну форму підприємницької діяльності, яка має соціальну місію і прагне досягати соціальних змін за допомогою інноваційного підходу і бізнес-методів. Усі ці підходи підкреслюють важливість інтеграції соціальних цілей у бізнес-моделі, при цьому зберігаючи підприємницьку ефективність та сталий розвиток.

1.2 Особливості формування соціальної політики

У сучасному розумінні соціальна політика почала формуватися в період переходу європейських держав до індустріального розвитку, становлення правової держави, демократичних інститутів та громадянського суспільства.

Це явище історичне, яке спрямоване на гармонізацію взаємодії між людьми та визначення державних пріоритетів. Воно регулює відносини між соціальними структурами, а також впливає на індивідуальне та суспільне життя.

Науковці часто пов'язують природу соціальної політики із розподілом суспільства на економічно сильних і слабких, вказуючи на її роль у підтримці слабших верств населення задля утвердження соціальної справедливості. Проте немає єдиного підходу до визначення її сутності, і дослідження здебільшого зосереджуються на окремих аспектах. Особливо важливо розглянути «людський вимір» соціальної політики та її гуманістичні принципи в умовах демократизації, зокрема в Україні.

Підходи до визначення соціальної політики систематизовано у табл. 1.2 [13; 30; 35; 45; 53].

Таблиця 1.2 – Підходи до визначення соціальної політики [13; 30; 45; 53]

Автор	Визначення соціальної політики
Б. Гаєвський	Соціальна політика – це система принципів, заходів і методів, спрямованих на задоволення основних потреб людини, соціальних прошарків і всього населення країни, забезпечуючи всебічний розвиток людини на основі матеріального і духовного добробуту суспільства
Т. Семигіна	Соціальна політика – це багатогранна діяльність, яка поєднує теоретичні основи та практичні заходи, спрямовані на задоволення соціальних потреб населення, покращення соціального клімату й розвиток гуманістичних аспектів суспільних відносин
Т. Сидоріна	Соціальна політика – це комплекс практичних заходів, спрямованих на вирішення соціальних проблем, що розробляються державними та громадськими структурами, зокрема щодо захисту незахищених верств населення та подолання безробіття
П. Шевчук	Соціальна політика – це багатовимірна система програм, служб і заходів, які охоплюють управлінські, регулятивні та саморегулятивні аспекти, спрямовані на розвиток соціальної сфери суспільства
Є. Головаха	Соціальна політика – це діяльність держави, спрямована на збалансований розвиток суспільства, забезпечення стабільності державного управління й соціального захисту населення
М. Головатий	Соціальна політика – це діяльність держави з управління розвитком соціальної сфери суспільства, що забезпечує задоволення інтересів і потреб населення

Сучасна соціальна політика, як зазначають дослідники, стає більш прагматичною: замість консервації соціальних стандартів, акцент робиться на розвиток мотивації, мобільності й продуктивності населення. Людський фактор у цьому контексті є ключовим. Незважаючи на це, соціальну політику часто плутають із суміжними поняттями, як-от соціальна сфера чи соціальна робота.

Загалом соціальна політика – це діяльність держави, спрямована на розвиток соціальної сфери та задоволення потреб населення. Вона включає широкий спектр управлінських, регулятивних і саморегулятивних заходів, які охоплюють різноманітні напрями суспільного життя. У підсумку це і науковий напрямок, і дисципліна, і практичний інструмент для забезпечення стабільності та соціального захисту.

Соціальна політика – це система теоретичних принципів і практичних заходів, які розробляються та впроваджуються державними й недержавними органами для створення умов, що забезпечують соціальні потреби населення, покращують якість життя та сприяють формуванню позитивного соціального клімату. Вона охоплює різні аспекти суспільного життя, спрямовані як на підтримку соціально вразливих верств, так і на розвиток соціального потенціалу кожної людини [31; 45].

Дослідниця Т. Семигіна провела детальний аналіз теоретичних засад соціальної політики, підкреслюючи її багатогранність та зв'язок із концепцією соціальної держави. За словами Б. Гаєвського, соціальна політика є комплексом принципів і методів, мета яких – задоволення основних потреб людей, досягнення національної рівності, рівноправності соціальних і професійних груп, а також створення передумов для матеріального й духовного добробуту суспільства.

Протягом тривалого часу соціальна політика розглядалась переважно як практичний інструмент для вирішення соціальних проблем, таких як зайнятість чи соціальний захист незахищених категорій населення. Однак

сучасні наукові підходи розширюють це розуміння, інтегруючи гуманістичні й міждисциплінарні підходи. Соціальна політика сьогодні включає не лише задоволення базових потреб, але й створення умов для розвитку соціальних відносин, розкриття потенціалу людини та її самореалізації.

Особливо актуальним є «людський вимір» соціальної політики, який акцентує увагу на гармонізації відносин між державою та людиною як рівноправними суб'єктами. У контексті України це має особливе значення через тривалий процес соціальної трансформації, зміну ідеологічних орієнтирів та вирішення таких проблем, як соціальна напруженість і конфліктність. Це підкреслює важливість подальших реформ у соціальній сфері з акцентом на гуманістичні цінності [30; 53].

Соціальна політика держави охоплює широкий спектр напрямів, виходячи за межі лише соціального забезпечення чи допомоги. Вона також спрямована на підтримку таких важливих сфер, як харчова і легка промисловість, що забезпечують людей продуктами харчування, одягом та взуттям.

Отже, соціальна політика може бути визначена як система принципів та напрямів діяльності державних і недержавних інститутів, спрямована на:

- Забезпечення конституційних прав громадян.
- Досягнення гідного рівня матеріального добробуту, умов життя та праці.
- Підтримку соціально вразливих верств населення.
- Соціальну безпеку держави та розвиток суспільства.

Ця діяльність реалізується через механізми перерозподілу матеріальних і нематеріальних ресурсів, враховуючи історичні умови, соціокультурні традиції, а також норми національного та міжнародного законодавства.

Основні складові соціальної політики:

- Суб'єктна складова: державні та недержавні інститути, що реалізують соціальну політику.

– Цільова складова: гарантування прав, забезпечення добробуту та підтримки соціально незахищених груп, а також соціальний розвиток суспільства.

– Ресурсна складова: використання матеріальних і нематеріальних ресурсів через механізми їх перерозподілу.

– Організаційна складова: врахування історичного контексту, культурних традицій і вимог законодавства національного та міжнародного рівня.

Цей підхід дозволяє уточнити й деталізувати поняття соціальної політики, забезпечуючи його комплексне сприйняття.

Розглянемо більш детально механізм соціальної політики. Мета соціальної політики: забезпечення позитивних соціальних змін та розвитку суспільства через дотримання принципів соціальної справедливості, рівноправності та соціального захисту (рис. 1.2) [13; 35].

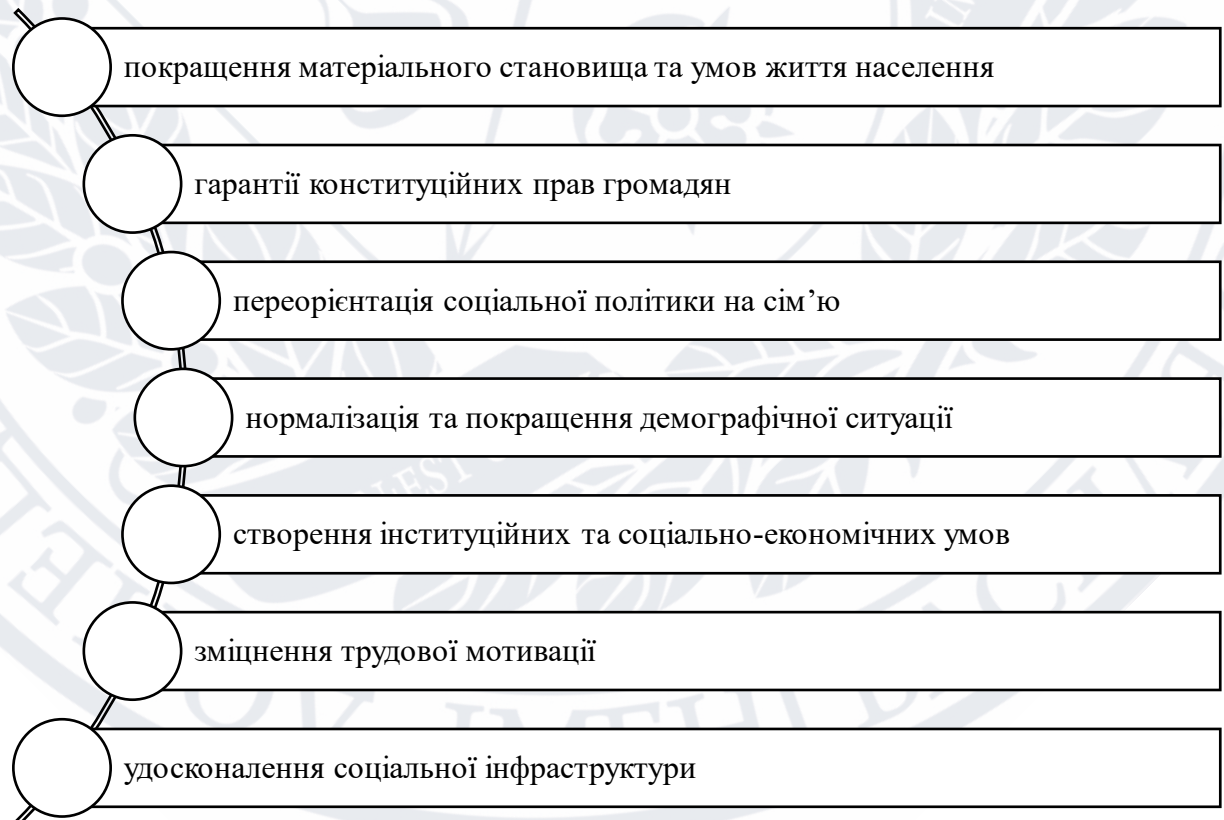

Рисунок 1.2 – Цілі соціальної політики

Принципи соціальної політики представлені на рис. 1.3.

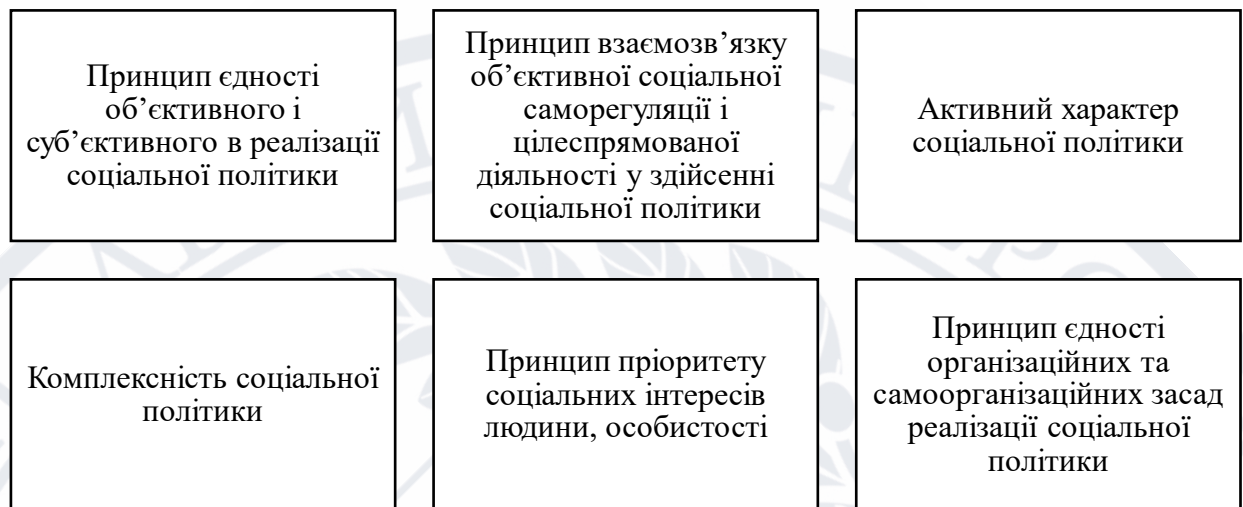

Рисунок 1.3 – Принципи соціальної політики

Принципи соціальної політики:

- Забезпечення соціальної справедливості та безпеки.
- Формування солідарності між різними соціальними групами.
- Розвиток соціального партнерства.
- Гарантування доступності освіти та медичних послуг.
- Захист прав на пенсійне забезпечення, вибір професії та місця проживання.

Основні завдання соціальної політики [30; 35]:

- Соціальний захист громадян (компенсації, субсидії, індексація доходів).
- Допомога найменш захищеним верствам населення.
- Гарантований мінімальний рівень заробітної плати.
- Пенсійне забезпечення.
- Забезпечення доступу до освіти, професійної підготовки та охорони здоров'я.
- Матеріальна підтримка сімей із дітьми.
- Забезпечення доступу до культурних і соціальних благ.

Суб'єкти соціальної політики:

- Державні органи.
- Об'єднання роботодавців і працівників.
- Бізнес-структури, громадські організації.
- Громадяни.

Об'єкти соціальної політики (рис. 1.4):

1. Працездатне та непрацездатне населення (люди похилого віку, інваліди, студенти, малозабезпечені сім'ї тощо).
2. Ринок праці та трудові відносини.

Рисунок 1.4 – Об'єкти соціальної політики

Механізми реалізації соціальної політики включає наступні елементи:

1. Соціальне страхування:
 - Обов'язкове: пенсійне, медичне, страхування у зв'язку з втратою працездатності чи професійними ризиками.
 - Добровільне: для громадян, які займаються підприємницькою або індивідуальною діяльністю.

2. Державна соціальна допомога: субсидії, компенсації, грошові виплати для вразливих верств населення.

3. Соціальні гарантії: безкоштовна медицина, освіта, доступне житло, культурні й оздоровчі послуги.

Соціальна політика реалізується через спеціальні програми, які базуються на законодавчій основі країни. Вона сприяє задоволенню соціальних потреб населення, забезпеченню безпеки та справедливості, формуючи соціальну стабільність і гармонію в суспільстві [35; 53].

Отже, формування соціальної політики є складним і багатограним процесом, який має враховувати низку ключових особливостей:

- Комплексність підходів. Соціальна політика охоплює як матеріальні, так і нематеріальні аспекти, забезпечуючи добробут громадян, захист соціально вразливих груп і соціальну стабільність у суспільстві.

- Історичний і культурний контекст. Розробка соціальної політики повинна враховувати історичні умови, соціокультурні традиції, цінності суспільства та специфіку національної ідентичності.

- Ресурсний баланс. Важливо забезпечити ефективний перерозподіл матеріальних і нематеріальних ресурсів, уникаючи як перевантаження державного бюджету, так і соціальної несправедливості.

- Правова база. Соціальна політика базується на національному та міжнародному законодавстві, що визначає її межі, цілі й механізми реалізації.

- Інституційна взаємодія. Реалізація соціальної політики передбачає співпрацю між державними органами, недержавними інститутами, бізнесом, громадськими організаціями та самими громадянами.

- Орієнтація на розвиток людського потенціалу. Мета соціальної політики полягає не лише в забезпеченні базових потреб, але й у створенні умов для всебічного розвитку особистості та суспільства в цілому.

– Гуманістична спрямованість. Соціальна політика повинна забезпечувати соціальну рівність, справедливість і підтримку найбільш вразливих верств населення.

Таким чином, соціальна політика є стратегічним інструментом держави, спрямованим на створення гармонійного та справедливого суспільства через інтеграцію економічних, соціальних і культурних механізмів.

1.3 Роль соціального підприємництва в удосконаленні соціальної політики

Соціальне підприємництво – це особливий вид підприємницької діяльності, який поєднує у собі досягнення соціальних цілей із фінансовою стійкістю. Його головна мета – вирішення важливих соціальних проблем, таких як безробіття, соціальна ізоляція або екологічні питання, за рахунок впровадження інноваційних підходів, але без пріоритету фінансових вигод для засновників.

Соціальні підприємства мають позитивний вплив як на суспільство загалом, так і на конкретних стейкхолдерів [5; 9]:

- Для бізнесу це підвищення доходів, покращення репутації, залучення лояльних клієнтів.
- Для соціальних груп – це створення нових робочих місць, підтримка вразливих верств населення та сприяння їхній інтеграції в суспільство.
- Для держави – зменшення рівня забруднення довкілля, формування позитивного іміджу країни та розвиток громадянського суспільства.

Науковці, зокрема М. Лаужікас і М. Саткаускайте, підкреслюють значущість соціального підприємництва як інструменту соціальних інновацій. Вони також наголошують на його здатності впливати на якість життя людей, знижуючи рівень соціальної нерівності та сприяючи суспільній згоді.

Згідно з дослідженнями С. Саєвої та Є. Рибаквої, соціальне підприємництво має потенціал для підвищення суб'єктивного благополуччя

суспільства. Це пояснюється тим, що діяльність соціальних підприємців позитивно змінює соціальні обставини, які значною мірою впливають на рівень щастя та задоволення життям. Найсильніший зв'язок між соціальним підприємництвом і благополуччям спостерігається у таких показниках, як середній рівень щастя та задоволеність життям [12; 20].

Таким чином, соціальне підприємництво є не лише корисним інструментом для вирішення нагальних соціальних проблем, але й стратегічним напрямком розвитку соціальної політики держави, особливо в складних соціально-економічних та політичних умовах (рис. 1.5).

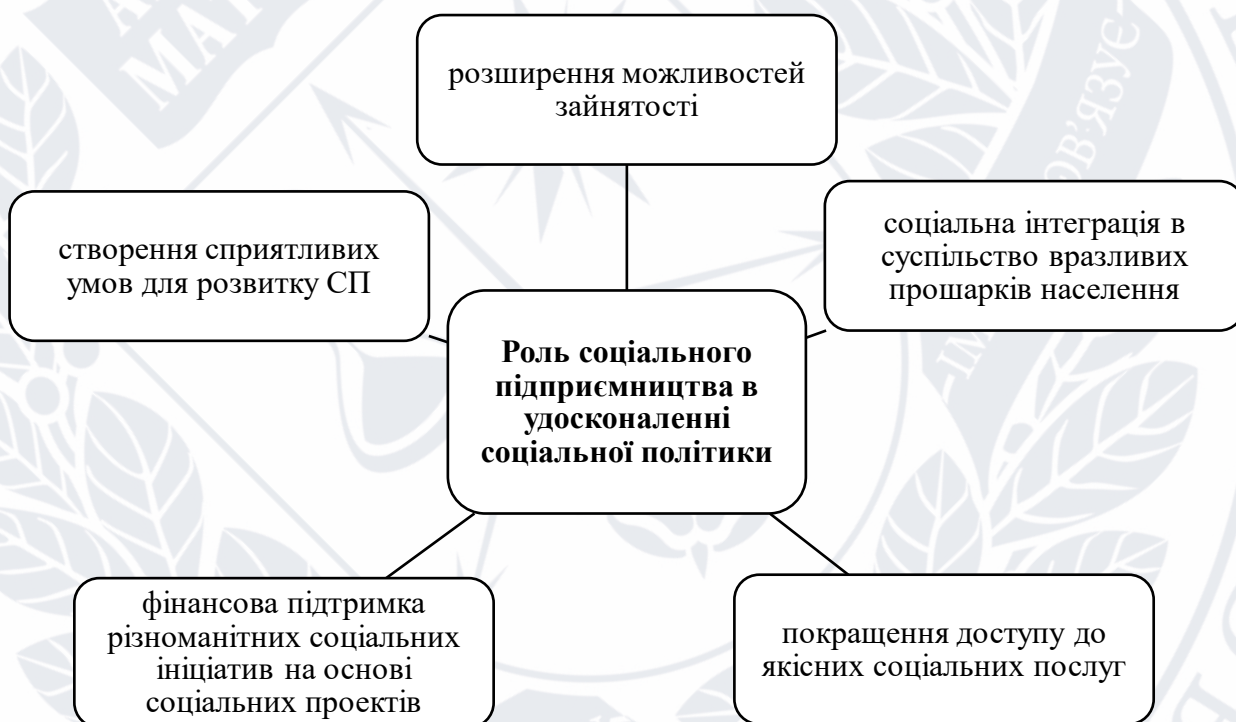

Рисунок 1.5 – Роль соціального підприємництва в удосконаленні соціальної політики

Соціальне підприємництво охоплює різноманітні сфери діяльності, які спрямовані на задоволення важливих потреб людини та підвищення якості життя. Ці сфери включають виробництво та надання послуг, які вирішують соціальні, економічні та екологічні проблеми, сприяючи позитивним змінам у суспільстві.

Соціальні підприємства працюють у таких напрямках, як охорона здоров'я, освіта, збереження довкілля, боротьба з безробіттям, підтримка малозабезпечених верств населення, розвиток громад та інші. Вони безпосередньо впливають на суб'єктивне благополуччя людей, тобто на їхнє відчуття щастя та задоволеності життям [9; 17].

Наприклад, Швейцарський фонд соціального підприємництва Шваба виділив 38 ключових сфер діяльності соціальних підприємств у Європі, які сприяють соціально-економічному розвитку. Найпоширенішими серед них є:

- сільське господарство,
- збереження біорізноманіття,
- підтримка дітей і молоді,
- підвищення споживчої обізнаності,
- боротьба зі злочинністю,
- соціальний захист людей з особливими потребами,
- освіта,
- енергетика,
- вирішення проблеми безпритульності та доступного житла,
- охорона здоров'я,
- управління водними ресурсами та відходами,
- технології, торгівля тощо.

Міжнародний фонд «Ашока» також виділяє шість основних сфер соціального підприємництва: громадянська активність, економічний розвиток, охорона здоров'я, права людини, екологія та освіта. При цьому фонд підтримує ініціативи, спрямовані на задоволення базових потреб, таких як доступ до питної води, медичних послуг чи якісної освіти [12; 39].

Варто зазначити, що зайнятість є ключовою сферою соціального підприємництва, оскільки працевлаштування прямо впливає на рівень життя населення, забезпечуючи економічну стабільність та соціальну інтеграцію.

Отже, соціальне підприємництво охоплює широке коло важливих сфер, кожна з яких сприяє вирішенню сучасних загроз та створенню умов для стійкого розвитку суспільства.

Дослідники Майр Дж., Баттілана Дж. і Карденас Дж. провели аналіз звітів 200 соціальних підприємців, підтриманих фондами «Ашока» та «Шваб», щоб створити класифікацію проблем, які вирішують соціальні підприємства. Вони виділили кілька основних напрямів: економічні питання, розвиток громадянського суспільства, захист прав і свобод громадян, охорона довкілля, освіта, охорона здоров'я, забезпечення продовольством і водою, покращення житлових умов, впровадження технологій, культура та підтримка сімей.

На міжнародному рівні існує низка дослідницьких проєктів, які вивчають діяльність соціальних підприємств [9; 49]:

- Глобальний моніторинг підприємництва (ГМП), який аналізує динаміку підприємництва;
- Проєкт SELUSI, що вивчає інноваційний потенціал соціальних підприємців у соціальному секторі;
- Проєкт SEFORIS, який досліджує роль соціальних підприємств у створенні інклюзивного суспільства;
- Європейський проєкт «Мапа поширеності соціальних підприємств», що розробляє типологію сфер їхньої діяльності.

Згідно з проєктом «Мапа поширеності соціальних підприємств», соціальні підприємства в Європі працюють у таких сферах:

- Інтеграція вразливих груп на ринок праці.
- Соціальні послуги, наприклад догляд за літніми людьми, освіта, охорона здоров'я.
- Громадські послуги, як-от транспорт чи технічне обслуговування.
- Розвиток демократії через підтримку громадських організацій.
- Екологічна діяльність, включаючи переробку відходів і скорочення викидів.

– Справедлива торгівля у виробництві та продажу товарів.

Найбільша кількість соціальних підприємств працює в таких країнах, як Бельгія, Велика Британія, Німеччина, Іспанія, Китай, Росія, та займається переважно комерційною діяльністю, соціальними послугами, освітою та охороною здоров'я.

Ці підприємства орієнтовані на створення суспільних благ, які мають позитивні наслідки для населення, сприяючи покращенню добробуту та підвищенню якості життя.

Дослідники А. Мокій та О. Дацко акцентують увагу на перевагах СП для депресивних сільських територій. Серед них – скорочення соціальних виплат, підтримка незахищених верств населення, збереження регіональних ресурсів, боротьба з міграцією молоді, розвиток творчого потенціалу та реінвестування податків у місцевий розвиток [5; 17].

В Україні соціальні підприємства працюють у таких сферах:

- підтримка соціальних, культурних та спортивних заходів;
- працевлаштування вразливих груп населення;
- продаж товарів (власного та невідчуженого виробництва);
- підтримка закладів для вразливих верств.

Попри наявність досліджень, тема розвитку СП в умовах криз потребує глибшого вивчення, особливо у сфері розширення можливостей зайнятості, зменшення безробіття та підвищення якості життя.

Автори аналітичної доповіді «Вимірювання якості життя в Україні» зазначають, що продуктивна зайнятість має значний позитивний вплив на якість життя населення. Натомість зростання безробіття чи поширення нестійкої зайнятості негативно впливають на ці показники. Вони наголошують, що вирішення макроекономічних проблем, створення ефективних робочих місць для економічно активного населення та досягнення економічного розвитку є ключовими умовами для підвищення добробуту громадян.

І. Л. Петрова додає, що трансформація соціальної структури суспільства тісно пов'язана з новою роллю людини у виробництві. Важливим напрямом вирішення проблем працевлаштування є діяльність соціальних підприємств (СП), які активно досліджуються зарубіжними вченими.

Так, М. Ніссенс зазначає, що проблема безробіття серед низькокваліфікованих працівників є актуальною у багатьох країнах світу. Тому найпоширенішим напрямом діяльності СП є трудова інтеграція. Організації цього типу допомагають людям, які опинилися поза ринком праці, надаючи їм роботу та підтримуючи їх реінтеграцію [12; 47].

У Західній Європі СП часто функціонують у формі кооперативів, орієнтованих на створення робочих місць. Вони отримали назву WISEs (work integration social enterprises) і вже понад 50 років допомагають вразливим групам населення уникнути маргіналізації, пропонуючи професійне навчання та працевлаштування.

Вчені Дж. Дефоні, М. Ніссенс, Р. Спір та І. Бідет наголошують, що основна мета WISEs – забезпечити людям, які мають високий ризик виключення з ринку праці, можливість професійної реабілітації та інтеграції до трудового життя.

Соціальні підприємства створюють робочі місця, що дозволяють працівникам отримувати професійні знання та навички безпосередньо на підприємстві. Вони зосереджені на якісних, а не кількісних показниках трудової діяльності, допомагаючи працівникам розвиватися та адаптуватися в трудовому середовищі.

М. Айкен також підкреслює важливість професійного навчання та інших заходів, що допомагають людям отримати доступ до ринку праці, розкрити їх потенціал і реалізувати себе у трудовій діяльності.

Пріоритетними напрямками діяльності соціальних підприємств у світі є соціальні та медичні послуги, освіта і виробництво товарів. В Україні їх діяльність найбільше зосереджена у сфері соціальних послуг і виробництва.

Активізація соціального підприємництва є важливою для [16; 21]:

- підвищення якості життя населення;
- забезпечення постійного доступу до основних послуг, які сприяють розвитку людського потенціалу;
- досягнення соціальної рівності.

У періоди соціально-політичних чи військових криз особливо актуальною стає підтримка «один одного», і соціальні підприємства спрямовують свої зусилля на задоволення нагальних потреб суспільства через господарську діяльність.

У сучасних умовах економічні та соціальні підходи змінюються, і ключовим завданням стає покращення рівня та якості життя населення. Соціальне підприємництво розглядається як дієвий інструмент для глобального покращення якості життя шляхом вирішення соціальних проблем.

Соціальні підприємства спрямовані на досягнення високих стандартів якості життя та добробуту населення, що відображається через індикатори якості життя.

Науковці, які досліджують вплив соціального підприємництва, зосереджені на аналізі та оцінці позитивних соціально-економічних змін. Однак значним викликом є вибір методик для вимірювання показників. Особливі труднощі виникають при конвертації якісних результатів соціальної місії підприємств у кількісні дані з відповідними нормативними значеннями, які демонструють вплив ефективної діяльності соціальних підприємств на покращення якості життя.

Таким чином, соціальне підприємництво відіграє важливу роль в удосконаленні соціальної політики, адже воно спрямоване на розв'язання ключових соціальних проблем, забезпечення рівності, доступу до базових послуг і підвищення якості життя населення. Завдяки своїй здатності поєднувати економічну ефективність із соціальною місією, соціальні

підприємства є інструментом для реалізації інноваційних підходів у соціальній сфері, зокрема в умовах кризових ситуацій.

Соціальне підприємництво формує додаткові можливості для працевлаштування вразливих груп населення, сприяє їх соціальній інтеграції та забезпечує стійкий доступ до соціальних благ. Це не лише допомагає людям долати бар'єри на ринку праці, але й сприяє зменшенню соціальної нерівності та зміцненню громадянського суспільства.

Впровадження моделей соціального підприємництва дозволяє державі доповнити традиційні інструменти соціальної політики, зменшуючи тягар на бюджетні системи через створення самодостатніх ініціатив, які сприяють суспільному благу. У результаті соціальне підприємництво виступає ключовим партнером у формуванні сучасної, інклюзивної та орієнтованої на добробут соціальної політики.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз стану розвитку соціального підприємництва в Україні

Соціальне підприємництво виникає як відповідь на зміни в системі соціального забезпечення, пропонуючи нові способи вирішення соціальних проблем через інноваційні бізнес-моделі. Головна мета таких підприємств – створення стійких соціальних цінностей, що позитивно впливають на якість життя як окремих людей, так і суспільства загалом. Це підкреслює важливість дослідження особливостей соціального підприємництва, його напрямів діяльності та сучасних тенденцій розвитку.

Однак одним із основних викликів для аналізу впливу соціального підприємництва на різних рівнях є нестача актуальних і порівнянних статистичних даних на міжнародному рівні. Це ускладнює оцінку його перспектив та ролі в глобальній економіці. Тому важливо отримати реалістичну кількісну оцінку, щоб науково підтвердити, що модель соціального підприємництва, яка відрізняється від традиційного комерційного підходу, здатна працювати на практиці.

У табл. 2.1 представлені основні характеристики соціальних підприємств в Україні за різними показниками оцінювання. Аналіз інформації стосовно діяльності соціальних підприємств в Україні засвідчив, що основними напрямками досягнення місії, що вказують соціальні підприємці, є: підтримка соціальних, культурних, чи спортивних проєктів; продаж власних товарів; працевлаштування представників вразливих груп населення; допомога організаціям, які підтримують вразливі групи; продаж товарів, які не є власним виробництвом. Ця різноманітність у формах, місіях і підходах забезпечує гнучкість соціальних підприємств і їхню здатність адаптуватися до викликів ринку [6; 24; 47; 52].

Таблиця 2.1 – Основні статистичні дані (характеристики) СП в Україні

№	Показник	Статистичні дані (характеристики)
1	Територія, на яку поширюється діяльність соціального підприємства	– Україна; – локальний рівень; – область; – Україна та інші країни; – кілька областей
2	Організаційна форма діяльності	– ФОП; – громадська організація; – підприємство громадського об'єднання; – приватне підприємство; – ТОВ; – благодійна організація; – с/г кооператив; – фермерське господарство; – колективне підприємство
3	Документ, в якому прописана місія	– статут; – договір співпраці з ФОП / з ГО; – інше (презентації, сайт, колективний договір); – протокол загальних зборів
4	Спосіб досягнення місії	– підтримка соціальних, культурних та / чи спортивних заходів, проектів, програм; – продаж товарів (власного виробництва); – працевлаштування представників вразливих груп населення; – підтримка закладів / організацій для вразливих груп населення; – продаж товарів (невласного виробництва).
5	Джерела фінансування	– власна комерційна діяльність; – гранти; – кредити; – спонсорські внески
6	Розподіл прибутку	– реінвестиції – від 20 до 100%; – соціальні цілі – від 5 до 100%; – виділяється засновнику 10 %; – підтримка ГО-засновника – 10-30 %; – зобов'язання перед інвесторами – 40 %
7	Система оподаткування	– оподаткування юр. осіб, які мають статус «неприбуткових організацій»; – загальна система оподаткування; – спрощена система оподаткування (єдиний податок) – третя група; – спрощена система оподаткування (єдиний податок) – друга група; – фіксований сільськогосподарський податок

Однією з основних особливостей соціального підприємництва є офіційне закріплення його соціальної місії в нормативних документах. Як показано на рис. 2.2, більшість соціальних підприємств формалізують свою місію через статутні документи (46%) або публічно її декларують (19%). Також поширеним є зазначення соціальної спрямованості в договірних документах, таких як угоди про співпрацю чи меморандуми (17%). Водночас 9% соціальних підприємств поки що не заявили про свою соціальну місію, що вказує на необхідність підвищення усвідомленості щодо важливості такої декларації [23; 28; 32].

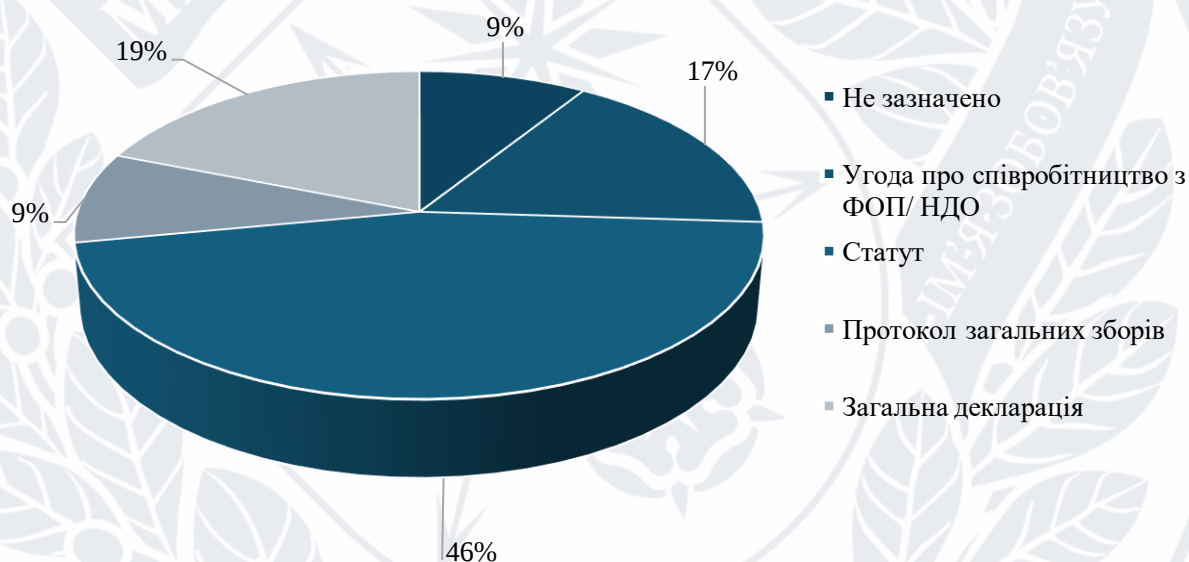

Рисунок 2.1 – Документ, в якому зазначена соціальна місія соціальних підприємств

Соціальні підприємства мають свободу у виборі організаційно-правової форми для здійснення підприємницької діяльності. Аналіз українських соціальних підприємств показує, що найпоширенішими є реєстрації у формі фізичних осіб-підприємців (26%), приватних підприємств (16%) та громадських організацій (14%). Також значна частка припадає на товариства з

обмеженою відповідальністю (13%), сільськогосподарські кооперативи (10%) та інші форми (рис. 2.2) [25; 44].

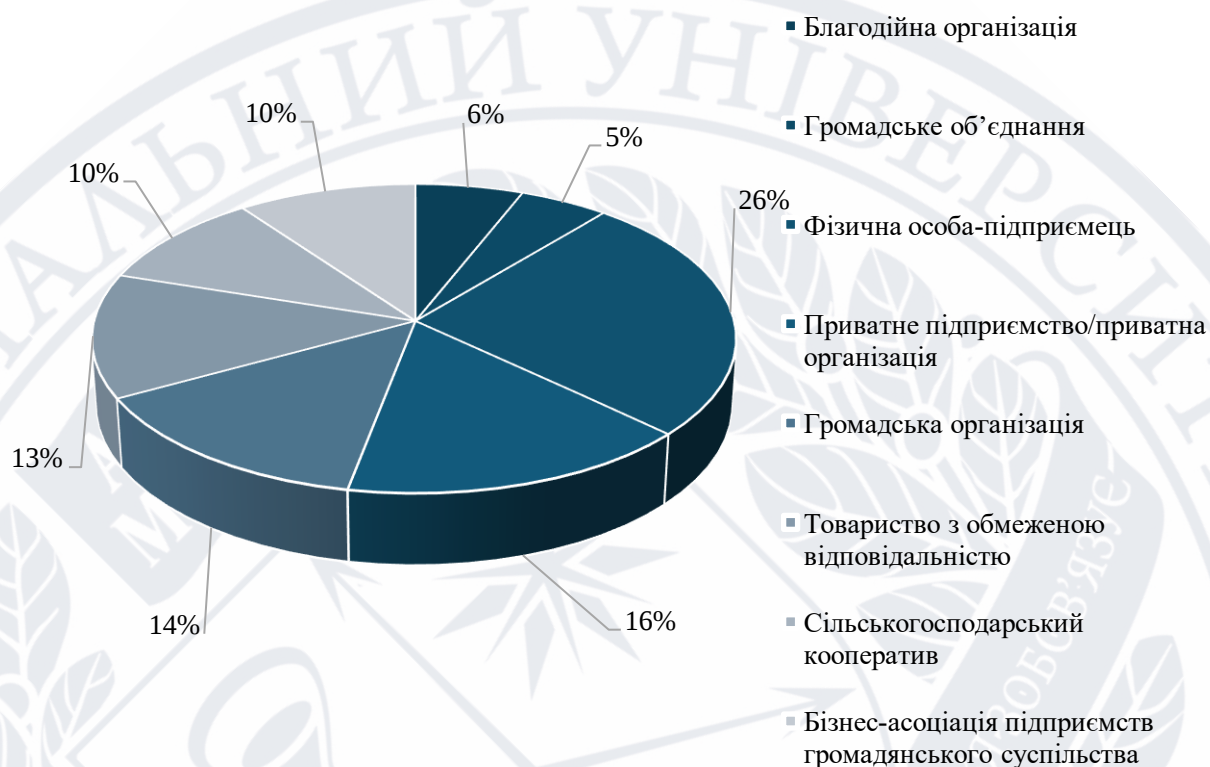

Рисунок 2.2 – Організаційно-правові форми соціальних підприємств в Україні, %

Для аналізу стану та перспектив розвитку соціального підприємництва в Україні пропонується використання SWOT-аналізу, який допоможе визначити сильні та слабкі сторони, можливості й загрози в цій сфері. Цей метод дозволить формувати пріоритетні напрями розвитку, що сприятимуть підвищенню якості життя населення.

Результати дослідження базуються на роботах українських та іноземних науковців, а також застосуванні якісних і кількісних методів аналізу.

SWOT-аналіз соціальних підприємств допомагає зрозуміти їхній внесок у розвиток суспільства та економіки, акцентуючи увагу на унікальних характеристиках і викликах (табл. 2.2) [23; 28; 33; 50; 51].

Таблиця 2.2 – SWOT-аналіз розвитку соціального підприємництва в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
–Позитивний вплив на якість життя населення –Надання робочих місць і можливості професійного навчання особам, які мають труднощі з працевлаштуванням, соціалізація людей та соціальна інтеграція на ринок праці –Збільшення податкових надходжень до місцевого та державного бюджетів –Створення соціального капіталу в суспільстві –Зменшення соціальної напруги в суспільстві –Спрямування прибутку на реалізацію соціальних цілей	–Невисока рентабельність бізнесу і проблеми залучення фінансових ресурсів –Відсутність регулювання на законодавчому рівні діяльності соціальних підприємств –Відсутність державних субсидій та дотацій для діяльності соціальних підприємств –Неефективна взаємодія органів державної влади із соціальними підприємствами
Можливості	Загрози
–Розвиток мікрокредитування соціальних підприємств –Залучення іноземних інвестицій –Відсутність конкурентів у даному сегменті –Розробка та запровадження ефективної програми навчальної дисципліни «Соціальне підприємництво» в вищих навчальних закладах і створення онлайн-шкіл, що забезпечать якісну підготовку соціальних підприємців –Проведення семінарів, тренінгів, науково-практичних конференцій та форумів –Створення реєстру українських соціальних підприємств –Пропаганда ідеї діяльності соціальних підприємств через ЗМІ	–Зростання цін на ресурси –Нестабільна політична ситуація в Україні –Корупція в економіці –Жорстка конкуренція з традиційним бізнесом –Недовіра населення до СП

Розглянемо ключові аспекти *сильних сторін* розвитку соціального підприємництва в Україні [26; 36]:

1. Принцип реалізації людського капіталу. Соціальні підприємства спрямовані на підвищення якості життя, зменшення безробіття та зростання ВВП. Вони допомагають вразливим групам населення працевлаштуватися, долати бар'єри соціальної адаптації та налагоджувати зв'язки. Їхня місія

орієнтована не на задоволення потреб окремих клієнтів, а на покращення добробуту суспільства в цілому.

2. Працевлаштування людей з особливими потребами. У країнах ЄС соціальні підприємства активно створюють робочі місця для осіб з інвалідністю, допомагають їм здобувати навички для подальшого кар'єрного росту, організовують тренінги та семінари. Це сприяє інтеграції таких людей у суспільство та забезпечує їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

3. Економічні вигоди. Працевлаштування соціально незахищених категорій дозволяє зменшувати державні витрати на соціальну підтримку, водночас збільшуючи податкові надходження до бюджету. Податки, які сплачують соціальні підприємства, зокрема на прибуток, ПДВ, ЄСВ і ПДФО, сприяють розвитку економіки.

4. Формування соціального капіталу. Соціальні підприємства зміцнюють довіру, оптимізм і традиції співпраці. Вони сприяють побудові ефективних трудових відносин, які базуються на компетентності, сприятливих умовах праці, довірі, відповідальності та соціальній справедливості. Наявність соціального капіталу полегшує доступ до знань і навичок, допомагаючи досягати кращих результатів.

5. Зменшення соціальної напруги. Робота соціально незахищених груп у таких підприємствах підвищує їхні доходи, сприяє залученню до економічної активності та забезпеченню добробуту. Це позитивно впливає на стабільність у суспільстві та якість життя.

6. Реінвестування прибутку. Соціальні підприємства спрямовують понад 50% свого прибутку на суспільні блага, соціальні проекти чи благодійність. Вони інтегрують свої доходи зі своєю місією, наприклад, створюють продукти для вразливих груп чи надають їм послуги.

Отже, сильною стороною є те, що соціальні підприємства є важливими інструментами для вирішення соціальних проблем, забезпечуючи економічну, соціальну та культурну вигоду [13; 25].

Результати аналізу підкреслюють як сильні, так і слабкі сторони соціальних підприємств, окреслюючи ключові проблеми та можливі шляхи їхнього вирішення. *Слабкими сторонами* є [10; 27]:

1. Фінансова нестабільність. Соціальні підприємства мають низьку рентабельність, що робить їх менш привабливими для інвесторів через високий рівень ризику. Залучення довгострокових інвестицій ускладнене, а субсидії й гранти забезпечують лише короткострокову підтримку. Це створює загрозу фінансової нестабільності та можливих збитків.

2. Довіра суспільства. Деякі люди не довіряють соціальним підприємствам через стереотипи або суб'єктивні переконання щодо їхніх цілей. Для подолання недовіри важливо демонструвати конкретні успішні результати, бути відкритими та прозорими. Довіра до соціальних підприємств може стати важливим інструментом соціальних змін, особливо в кризові періоди.

3. Прогалини в законодавстві. Відсутність чіткого правового регулювання діяльності соціальних підприємств ускладнює їхнє функціонування. Зокрема, недостатньо врегульовані питання створення, управління, статусу працівників та розподілу прибутку, що створює правову невизначеність.

4. Необхідність державних програм підтримки. Соціальні підприємства потребують комплексних програм розвитку від держави. Окрім фінансової підтримки (субсидії, гранти, податкові пільги), важливо забезпечити доступ до ринків збуту, наприклад, через участь у тендерах на державні закупівлі. Це має бути закріплено у нормативно-правових актах [21; 38].

5. Недостатня участь держави. Уряд надає недостатню підтримку соціальним підприємствам, що проявляється у відсутності статистичного моніторингу, спеціальних програм співпраці та ефективної взаємодії. Це гальмує розвиток соціального підприємництва та його позитивний вплив на суспільство.

Загалом, для сталого розвитку соціальних підприємств необхідно вирішити проблеми фінансування, зміцнити довіру суспільства, вдосконалити законодавчу базу та забезпечити активну державну підтримку.

Результати дослідження висвітлюють ключові аспекти розвитку соціального підприємництва (СП) в Україні та пропонують практичні кроки для його підтримки.

Ключовими *можливостями* для розвитку соціального підприємництва в Україні є [16; 22; 48]:

1. Пільгове мікрокредитування. Запровадження програм, як-от ініціатива WNISEF та Ощадбанку, забезпечує соціальним підприємствам доступ до доступного фінансування. Мікрокредити допомагають підприємцям створювати кредитну історію та виконують важливу соціальну функцію, дозволяючи навіть малозабезпеченим особам уникнути банкрутства й безробіття.

2. Іноземні інвестиції. Інвестиції від іноземних філантропів сприяють впровадженню сучасних технологій та методів управління, підвищуючи конкурентоспроможність СП. Особливо привабливими є проекти, які захищають довкілля, покращують здоров'я людей або створюють можливості для осіб із особливими потребами.

3. Відкритість ринку. Соціальні підприємства працюють у сферах із низькою конкуренцією, зосереджуючись на вирішенні специфічних соціальних проблем. Наприклад, організація «Підмога.інфо» працює над протезуванням для військових, що не має аналогів на українському ринку.

4. Освіта і навчання. Запровадження навчальних програм із соціального підприємництва в університетах та онлайн-школах сприятиме підготовці кваліфікованих фахівців. Створення національної школи соціального підприємництва допоможе поширювати найкращий досвід, розвивати бізнес-планування та залучати інвесторів до реалізації ідей випускників.

5. Комунікативні мережі. Єдина інформаційна платформа для соціальних підприємств дозволить фіксувати успішні кейси, налагоджувати зв'язки з інвесторами та органами влади, а також підвищувати прозорість. Реєстр соціальних підприємств із рейтингами та описами діяльності сприятиме їхній популяризації.

6. Роль ЗМІ. Масштабна медіа-кампанія, зокрема телевізійні програми, може підвищити обізнаність населення про СП. Наприклад, конкурс Фонду Східна Європа на інформаційні кампанії популяризував СП через традиційні й нові медіа, що стимулює інтерес до цієї сфери.

7. Форуми та дискусії. Організація тематичних заходів сприяє обміну досвідом і вирішенню проблем СП, залучаючи широку аудиторію від підприємців до потенційних партнерів.

Успішна реалізація цих ініціатив дозволить соціальним підприємствам не лише зміцнити свої позиції на ринку, але й зробити вагомий внесок у вирішення суспільних проблем в Україні.

Результати аналізу свідчать про наявність значних *загроз* для розвитку соціальних підприємств (СП) в Україні, а також пропонують шляхи їх подолання [21; 34; 45]:

1. Зростання цін на енергоносії. Це негативно впливає на рентабельність СП. Виходом може стати впровадження альтернативних джерел енергії за підтримки іноземних інвестицій.

2. Політична нестабільність. Вона підвищує ризики для інвесторів, ускладнюючи залучення капіталу. Для зменшення цих ризиків доцільно ввести державні гарантії для інвесторів СП.

3. Корупція. Україна посідає низькі місця у світових рейтингах за рівнем корупції, що знижує інвестиційну привабливість СП. Корупція провокує бюрократичні складнощі, рейдерські захоплення бізнесів і зростання безробіття. Запровадження єдиної комунікаційної мережі та залучення ЗМІ сприятиме прозорості та підвищенню довіри до СП.

Для подолання цих загроз і реалізації потенціалу соціальних підприємств потрібні скоординовані дії держави, місцевої влади, інвесторів, банків, благодійних і громадських організацій.

Рекомендації для підтримки соціальних підприємств:

- Надання державою фінансової допомоги, спрощення регуляторних процедур і доступу до тендерів.
- Розвиток освітньої інфраструктури через університети, бізнес-школи та дослідницькі центри. Це забезпечить підготовку спеціалістів і обмін досвідом.
- Активізація підтримки з боку медіа для популяризації успішних кейсів СП.

Отже, соціальні підприємства допомагають долати наслідки економічних криз, створюючи рівні можливості для громадян. Вони мають важливу соціальну цінність і є інструментом для відновлення економіки та суспільної інтеграції.

Аналіз стану розвитку соціального підприємництва в Україні демонструє, що цей сектор має значний потенціал для вирішення соціальних і економічних проблем країни. Соціальні підприємства здатні створювати робочі місця, інтегрувати вразливі групи населення та сприяти місцевому економічному розвитку. Успіх деяких соціальних ініціатив показує, що навіть у складних умовах, таких як війна чи економічні кризи, цей напрям може розвиватися за умови наявності підтримки та сприятливих умов.

Основними проблемами, що стримують розвиток соціального підприємництва в Україні, є:

- недостатнє законодавче регулювання, яке б забезпечило чіткий правовий статус соціальних підприємств;
- обмеженість доступу до фінансових ресурсів;
- низький рівень обізнаності населення про діяльність соціальних підприємств;

– недостатній рівень підтримки з боку органів влади та великих бізнесів.

Попри це, позитивними аспектами є:

- активна діяльність громадянських організацій, які просувають ідею соціального підприємництва;
- наявність міжнародної підтримки у формі грантів і навчальних програм;
- зростаюча лояльність споживачів до продукції соціальних підприємств;
- інтеграція сучасних технологій і бізнес-моделей.

Таким чином, розвиток соціального підприємництва в Україні залежить від комплексного підходу: удосконалення законодавчої бази, підтримки з боку держави й міжнародних організацій, популяризації ідеї соціального бізнесу серед населення та залучення інвесторів. Сприяючи розвитку цього сектору, Україна може не лише вирішити значну частину соціальних проблем, а й стимулювати економічне зростання та підвищення якості життя громадян.

2.2 Дослідження перешкод та можливостей для створення соціальних підприємств

Дослідження перешкод та можливостей для створення соціальних підприємств має ключове значення для розвитку цього сектора в Україні, адже воно дозволяє:

ідентифікувати проблеми: дослідження дає змогу визначити основні виклики, з якими стикаються соціальні підприємства, зокрема відсутність правового регулювання, недостатню фінансову підтримку та упередження з боку суспільства. Усвідомлення цих перешкод допомагає розробляти цілеспрямовані стратегії для їх подолання;

оцінити потенціал: виявлення можливостей, таких як грантова підтримка, інтерес бізнесу до аутсорсингу та інноваційні соціальні ініціативи,

дозволяє акцентувати увагу на сильних сторонах і перспективних напрямках розвитку соціального підприємництва;

сприяти формуванню стратегії: отримані дані допомагають розробляти державну політику підтримки соціальних підприємств, зокрема через створення сприятливих умов для їх діяльності, удосконалення законодавства та залучення зовнішнього фінансування;

зміцнити взаємодію: дослідження сприяє налагодженню ефективного партнерства між громадянським суспільством, бізнесом і державними структурами, що є важливим для створення екосистеми, сприятливої для розвитку соціальних підприємств;

підвищити обізнаність: аналіз перешкод і можливостей дозволяє інформувати громадськість, інвесторів та потенційних соціальних підприємців про роль соціального підприємництва в економіці та суспільстві, а також надихає на створення нових ініціатив;

формувати базу знань: результати дослідження стають підґрунтям для подальших академічних і практичних досліджень у сфері соціального підприємництва, що забезпечує розвиток нових підходів та моделей діяльності.

Дослідження перешкод та можливостей для створення соціальних підприємств є важливим інструментом для розуміння, підтримки та ефективного розвитку соціального підприємництва, яке відіграє ключову роль у вирішенні соціальних проблем і формуванні сталого майбутнього (табл. 2.3).

В Україні соціальне підприємництво (СП) ще не досягло такого рівня розвитку, як у багатьох інших країнах. Однак останні роки демонструють поступове зростання його популярності. У 2016 році, за оцінками експертів, в Україні вже існувало близько 700 соціальних підприємств, з яких значну частину (290) створили громадські організації людей з інвалідністю. Проте дослідження, проведене у 2016–2017 роках, виявило лише 73–150 підприємств, що ідентифікують себе як соціальні. Наразі, на початок 2024 року

налічується більше 1000 соціальних підприємств. Це свідчить про невизначеність фактичної кількості таких організацій.

Таблиця 2.3 – Перешкоди та можливості для створення соціальних підприємств в Україні [10; 13; 21]

Фактор	Негативний вплив	Можливості для розвитку
Економічна ситуація	- Відсутність ресурсів у державному бюджеті; - Фінансування соціальної сфери за залишковим принципом	- Стимулює активізацію індивідів та спільнот для пошуку інноваційних рішень; - Дозволяє використовувати бізнес-підходи; - Може сприяти зростанню доходів місцевих бюджетів, зменшенню безробіття та покращенню добробуту громади; - Залучає ресурси, які раніше залишалися невикористаними (вразливі соціальні групи, відходи тощо)
Законодавство	- Відсутність правового регулювання соціального підприємництва	- Можливість вибору оптимальної організаційно-правової форми для СП; - Надання благодійним і громадським організаціям можливості займатися комерційною діяльністю, що підвищує їхню стійкість
Людські ресурси	- Страх додаткових витрат (стереотипи, потреба адаптації робочих місць)	- Можливість працевлаштування вразливих категорій: людей з інвалідністю, переселенців, постраждалих від конфліктів, учасників бойових дій, національних меншин, людей похилого віку, молоді з проблемами соціалізації, осіб із хронічними захворюваннями, колишніх ув'язнених, багатодітних родин
Лояльність споживачів до СП	- Байдужість певної частини споживачів до походження продукції	- Формування культури відповідального споживання; - Можливість залучення споживачів через підтримку корисних ініціатив шляхом простих дій (наприклад, покупки товару або послуги)
Міжнародна підтримка	- Відсутність повної інформації про механізми підтримки соціального підприємництва	- Допомога внутрішньо переміщеним особам та громадам, постраждалим від конфліктів (ООН, Міжнародна організація з міграції); - Програми донорів для розвитку сільських громад із елементами соціального підприємництва (Фонд «Добробут громад», Фонд «Східна Європа»)

Основними проблемами розвитку СП в Україні [11; 27; 43]:

- Відсутність законодавчої бази: Немає чіткого нормативного регулювання діяльності соціальних підприємств, що ускладнює їх функціонування та отримання підтримки.
- Низька інформованість: У ЗМІ недостатньо висвітлюється діяльність соціальних підприємців, що гальмує популяризацію СП.
- Відсутність освіти у сфері СП: Українські вищі навчальні заклади не приділяють належної уваги включенню дисципліни «Соціальне підприємництво» в навчальні програми. Це знижує розуміння важливості СП серед молоді та перешкоджає підготовці кваліфікованих кадрів.

У 2013 році було представлено законопроект «Про соціальні підприємства», який визначав СП як діяльність суб'єктів господарювання, спрямовану на вирішення соціальних проблем. Законопроект передбачав державну підтримку у вигляді податкових пільг, фінансової допомоги, спрощеного доступу до державного замовлення та інших переваг. Рішення про статус соціального підприємства мала ухвалювати Міжвідомча комісія. Проте законопроект не був прийнятий, і з того часу питання правового врегулювання СП в Україні залишилося без уваги.

Існує небагато організацій, що займаються розвитком і популяризацією СП, серед них:

- Фонд Східна Європа.
- Український фонд підтримки підприємництва.
- Міжнародний фонд «Відродження».
- Сокальська агенція регіонального розвитку.
- Благодійні фонди «Благовіст», «Перлина Буковини», «Центр допомоги дітям-інвалідам».

Також реалізуються проекти, як-от «Сприяння соціальному підприємству», що забезпечують соціальні підприємства комплексною підтримкою, тренінгами та просвітницькою діяльністю.

Розвиток СП в Україні має значний потенціал, але його реалізація вимагає створення законодавчої бази, підвищення інформованості суспільства та впровадження освітніх програм, що сприятимуть формуванню кваліфікованих соціальних підприємців.

Розвиток соціального підприємництва (СП) в Україні є довготривалим процесом, темпи і масштаби якого важко передбачити, але який можна прискорити за допомогою активної соціально-економічної політики. Зокрема, важливо визнати СП як ключовий елемент реформ в економічній і соціальній сферах [10; 34].

Дослідники виділяють чотири основні напрямки, які можуть сприяти динамічному розвитку СП в Україні:

- Юридичне визнання різних форм СП – необхідність надання легітимності різним організаційно-правовим формам, у яких можуть працювати соціальні підприємства.
- Податкові пільги та субсидії – створення умов для економічного розвитку соціальних підприємств через урядову підтримку у вигляді податкових пільг та субсидій.
- Участь у конкурсах на державні замовлення – соціальні підприємства повинні мати можливість брати участь у тендерах і отримувати державні контракти, що дозволить їм розвиватися та збільшувати свій вплив.
- Просування іміджу СП – необхідно активно популяризувати соціальні підприємства в Україні, підвищуючи їх видимість та важливість серед громадськості.

Варто також зацентувати увагу на двох ключових аспектах для швидкого розвитку СП:

- Розробка національних стратегій розвитку СП – важливо мати чіткий план, що координує зусилля всіх зацікавлених сторін: підприємців, громадських організацій, державних органів і донорів.

– Державне чи донорське фінансування – необхідність забезпечити фінансову підтримку для соціальних підприємств, що допоможе їм реалізовувати свої проекти.

З огляду на це, важливим кроком для України є розробка національних стратегій для підтримки СП та створення фінансових інструментів на державному рівні, щоб допомогти соціальним підприємствам розвиватися.

Зростання числа соціальних підприємств і їх співпраця з урядом може стати важливою складовою побудови соціальної держави і громадянського суспільства в Україні. Це дозволить не тільки розв’язувати соціальні проблеми, але й сприятиме розвитку економіки і покращенню якості життя громадян.

Отже, дослідження перешкод та можливостей для створення соціальних підприємств в Україні виявило, що цей сектор має значний потенціал, але стикається з рядом викликів, які уповільнюють його розвиток. Основними перешкодами є [21; 27; 43]:

- Економічні фактори – нестача фінансових ресурсів, слабка підтримка з боку держави, фінансування соціальної сфери за залишковим принципом.
- Юридична невизначеність – відсутність законодавчої бази для регулювання діяльності соціальних підприємств.
- Стереотипи та недовіра – поширене упередження щодо соціальних підприємств, а також недостатня готовність інвесторів і споживачів підтримувати ці ініціативи.
- Інфраструктурні проблеми – низька якість та незадовільний стан будівель, які могли б бути використані для соціального підприємництва.

Водночас, було ідентифіковано низку можливостей, які сприяють розвитку соціальних підприємств:

- Підтримка міжнародних організацій – гранти та програми розвитку, спрямовані на допомогу громадам і вразливим категоріям населення.
- Інноваційні підходи до вирішення соціальних проблем – активізація індивідів та громад у пошуку нових методів вирішення локальних проблем.

– Позитивний вплив на громади – зниження рівня безробіття, підвищення доходів місцевих бюджетів та вирішення нагальних соціальних проблем через створення сталих соціальних підприємств.

– Інтерес бізнесу до аутсорсингу – відкриття можливостей для соціальних підприємств надавати послуги великим компаніям, одночасно реалізуючи соціальні цілі.

В цілому, дослідження демонструє, що соціальні підприємства в Україні здатні не лише вирішувати соціальні проблеми, але й сприяти економічному розвитку регіонів. Для максимального використання їхнього потенціалу необхідно вдосконалити правову базу, створити фінансові стимули, підвищити рівень обізнаності суспільства про переваги соціального підприємництва та посилити партнерство між державою, бізнесом і громадським сектором.

2.3 Вплив соціального підприємництва на стан соціальної політики в Україні

Соціальна політика є важливим інструментом державного регулювання, що впливає на конкурентоспроможність країни на світовому ринку. Вона забезпечує розвиток людського потенціалу, покращує соціальну стабільність і сприяє формуванню інвестиційно-інноваційного клімату. В основі соціальної політики лежить розподіл суспільних благ, розробка та реалізація соціальних програм, що базуються на законодавстві країни. Її гуманістичне спрямування та орієнтація на розвиток людини є ключовими характеристиками, які впливають як на економічну, так і на соціальну стабільність.

Повномасштабна війна спричинила величезні руйнування інфраструктури, зокрема житлового фонду, загальні збитки якого на листопад 2022 року оцінювалися в 52,5 млрд доларів США. Зростання інфляції у 2022 році до 26,6% значно знизило купівельну спроможність населення, а ціни на продукти харчування та пальне різко зросли [7; 18; 46].

Соціальні наслідки війни виявилися руйнівними. Багато українців втратили домівки, роботу та були змушені переїжджати, як всередині країни, так і за її межі. Станом на грудень 2022 року кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) досягла 5,6 млн, а ще 7,6 млн виїхали за кордон. Значну частину цих людей становлять жінки з дітьми та люди похилого віку.

Близько 17,7 млн людей в Україні потребують гуманітарної допомоги, зокрема продовольства, медичних послуг, водопостачання та санітарії. Понад 20% населення перебуває за межею бідності. Незважаючи на це, багато українців повертаються додому, а реформи допомагають закладати основу для економічного відновлення у довгостроковій перспективі [8; 22; 38].

Таким чином, війна стала серйозним викликом для економіки та суспільства, але водночас активізувала внутрішній потенціал, мобілізувала громадськість і міжнародних партнерів на підтримку України в її боротьбі за відновлення та розвиток.

Попри оптимістичні статистичні дані, більшість громадян не відчуває суттєвого покращення рівня життя, що свідчить про недостатню ефективність соціальної політики держави. Для її вдосконалення пропонуються наступні кроки:

- Активна складова: особливий акцент слід робити на створенні умов для продуктивної праці працездатних громадян. Це включає забезпечення сприятливого робочого клімату, гідної заробітної плати, що, в свою чергу, сприятиме наповненню державного бюджету через податкові надходження. Це дозволить ефективніше фінансувати пасивну складову соціальної політики.

- Пасивна складова: допомога має бути спрямована виключно на підтримку громадян, які через об'єктивні причини не можуть забезпечити прожитковий мінімум.

- Цифровізація соціальних служб: впровадження цифрових технологій дозволить зробити отримання соціальної допомоги зручнішим для тих, хто її потребує.

– Спрямованість на ключові соціальні сфери: соціальна політика має охоплювати соціальне забезпечення, допомогу, житлові програми, охорону здоров'я та освіту.

– Підтримка соціально орієнтованих галузей: необхідно розвивати харчову та легку промисловість, які виробляють важливі товари для населення, як-от продукти харчування, одяг та взуття.

Соціальне підприємництво значно впливає на розвиток соціальної політики в Україні, адже воно пропонує інноваційні рішення соціальних проблем, поєднуючи економічну діяльність із суспільними цінностями (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Вплив соціального підприємництва на стан соціальної політики в Україні [16; 33; 45]

	Економічні	Соціальні	Екологічні
На рівні суспільства	- Збільшення суспільних доходів за рахунок підвищення зайнятості та продуктивності благоотримувачів. - Поліпшення матеріального благополуччя.	- Зменшення чисельності людей, які не мають житла або проживають у невідповідних умовах. - Підвищення професійних навичок населення для покращення перспектив зайнятості. - Розширення можливостей працевлаштування. - Активізація громадської участі. - Дотримання прав людини у трудовій сфері. - Зниження рівня стигматизації та дискримінації людей з особливими потребами.	- Покращення екологічних умов. - Зменшення обсягів неперероблених відходів. - Благоустрій навколишнього простору. - Підвищення екологічної привабливості регіонів.
Індивідуальні аспекти	- Підвищення добробуту сімей через додатковий дохід або стабільну роботу.	- Вирівнювання можливостей для чоловіків і жінок. - Участь у спортивно-оздоровчих заходах. - Збільшення мотивації людей з особливими потребами до активного життя.	- Залучення громади до екологічних ініціатив (наприклад, сортування сміття чи озеленення).

Ключовими аспектами впливу соціального підприємництва на стан соціальної політики в Україні є [16; 33; 48]:

1. Зменшення соціальних проблем. Соціальні підприємства працюють над вирішенням важливих питань, таких як:

- Зайнятість вразливих категорій населення (люди з інвалідністю, ветерани, переселенці тощо).
- Підтримка освіти, охорони здоров'я та екології.
- Боротьба з бідністю через створення можливостей для самозабезпечення.

2. Підтримка інтеграції маргіналізованих груп. Соціальне підприємництво сприяє інтеграції людей із соціально вразливих груп у суспільство. Це не лише допомагає зменшити рівень соціальної напруги, але й створює нові приклади успішної соціальної адаптації.

3. Інновації у соціальній політиці. Соціальні підприємства впроваджують нестандартні підходи до розв'язання соціальних проблем, що може стати прикладом для державної соціальної політики. Наприклад:

- Використання ресурсоефективних технологій.
- Розробка програм соціального впливу з чіткими вимірюваними результатами.

4. Залучення міжнародного досвіду та фінансування. Українські соціальні підприємства часто отримують підтримку міжнародних донорів, які допомагають їм впроваджувати кращі практики. Це створює можливість інтеграції України у світову спільноту соціально відповідального бізнесу.

5. Розвиток культури соціальної відповідальності. Соціальні підприємства сприяють зміні менталітету в суспільстві, акцентуючи увагу на важливості етичного бізнесу та відповідальності за суспільний добробут. Це мотивує і традиційні компанії до участі у вирішенні соціальних питань через КСВ (корпоративну соціальну відповідальність).

6. Підсилення громадянського суспільства. Соціальне підприємництво активізує громадські організації та місцеві громади, допомагаючи їм розвивати свої спроможності та брати участь у формуванні соціальної політики.

Попри позитивний вплив, соціальне підприємництво стикається із такими проблемами:

- Нечітке правове регулювання в Україні.
- Відсутність податкових стимулів для соціальних підприємств.
- Низький рівень обізнаності населення про ідеї соціального підприємництва.

Таким чином, Україна стикається зі значними соціальними проблемами, такими як бідність, соціальна нерівність, низький рівень зайнятості вразливих груп населення, та економічні наслідки воєнного конфлікту. Соціальне підприємництво пропонує інноваційні рішення цих проблем, що доповнюють традиційні механізми державної соціальної політики.

Отже, соціальне підприємництво є важливим інструментом впливу на стан соціальної політики в Україні. Воно не тільки допомагає вирішувати конкретні проблеми, але й змінює підхід до соціального забезпечення, підкреслюючи значення партнерства між державою, бізнесом і громадськістю. Його підтримка може суттєво прискорити соціальні зміни в країні.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1 Рекомендації щодо формування механізму розвитку соціального підприємництва в Україні

Аналіз сучасного стану соціального підприємництва в Україні показує, що для його ефективного розвитку бракує ключових формальних передумов. Відсутність законодавчої бази, а також державної підтримки у формі агентств, фондів чи асоціацій соціальних підприємців створює додаткові труднощі. Наразі соціальне підприємництво в Україні функціонує виключно завдяки ініціативам активних громадян та допомозі недержавних організацій. Однак цей сектор має значний потенціал для вирішення соціально-економічних проблем, зокрема питань зайнятості для вразливих груп населення, які не можуть конкурувати на ринку праці.

Основні виклики на ринку праці включають високий рівень безробіття, невідповідність між попитом і пропозицією робочої сили, а також значне безробіття серед молоді. Це створює особливі труднощі для працевлаштування літніх людей, соціально вразливих груп, осіб без належної освіти або сучасних навичок. Незважаючи на прогрес у законодавстві щодо соціального захисту та зайнятості, багато людей все ще залишаються поза увагою й потребують додаткових можливостей для інтеграції в ринок праці.

Соціальне підприємництво має потенціал для подолання цих викликів. Воно здатне запропонувати інноваційні підходи до вирішення соціальних проблем і активізації невикористаних ресурсів. Хоча не всі ідеї можуть бути успішними, їх реалізація може значно покращити якість життя населення та удосконалити державну соціальну політику. Оптимізм і наполегливість соціальних підприємців є вирішальними для впровадження змін, але їхній

шлях часто сповнений викликів. Тому держава та суспільство повинні підтримувати й заохочувати таких ініціативних громадян, створюючи умови для їхнього розвитку та стимулюючи соціально відповідальну діяльність.

Активізація соціального підприємництва в Україні може значно вплинути на удосконалення соціальної політики та покращення якості життя населення, допомогти долати кризи в суспільстві та підвищити соціальне благополуччя. Тому варто запропонувати механізму розвитку соціального підприємництва (рис. 3.1). Головна мета механізму розвитку СП полягає в збільшенні кількості підприємців, які прагнуть створювати позитивні зміни, впроваджуючи інноваційні підходи для вирішення соціальних і екологічних проблем, водночас забезпечуючи економічну ефективність своїх ініціатив. Успіх у цій сфері залежить не лише від діяльності самих підприємців, а й від активної участі уряду та зацікавлених сторін у сприянні розвитку цього напрямку.

Для розвитку СП пропонуються такі заходи (рис. 3.2) [15; 26; 40]:

1. Поширення інформації та популяризація СП. Необхідно організовувати заходи для підвищення обізнаності населення про соціальне підприємництво та його переваги. ЗМІ відіграють важливу роль у демонстрації успішних прикладів, що сприятиме кращому розумінню концепції СП і надихатиме нових учасників.

2. Розробка правової бази. Створення державного реєстру соціальних підприємств і впровадження спеціального правового регулювання допоможуть підприємцям отримувати підтримку від держави. Згодом це може дозволити передати соціальні функції частково на ці підприємства, що сприятиме оптимізації бюджетних витрат.

3. Освіта та навчання. Впровадження освітніх програм про соціальне підприємництво у школах та університетах сприятиме формуванню свідомого ставлення до цієї діяльності з раннього віку. Важливо також навчати підприємців ефективному управлінню та поширювати інформацію про доступні освітні можливості.

Рисунок 3.1 – Механізм розвитку соціального підприємництва в Україні

4. *Доступ до фінансування.* Соціальні підприємці потребують стартової фінансової підтримки для реалізації своїх ідей. Держава, банки, інвестори та міжнародні фонди можуть забезпечити доступ до фінансування, необхідного для старту та розвитку.

5. *Міжнародна підтримка.* Залучення ресурсів і досвіду міжнародних організацій допоможе українським підприємцям реалізовувати свої ініціативи, отримувати доступ до фінансування та навчання.

6. *Створення мережі соціальних підприємців.* Асоціації, інтернет-платформи та спільноти підприємців дозволять об'єднати зусилля, обмінюватися досвідом і ресурсами, а також сприятимуть інтеграції СП в економічну систему. Це дозволить створити сталі партнерства між підприємцями, державою і приватним сектором.

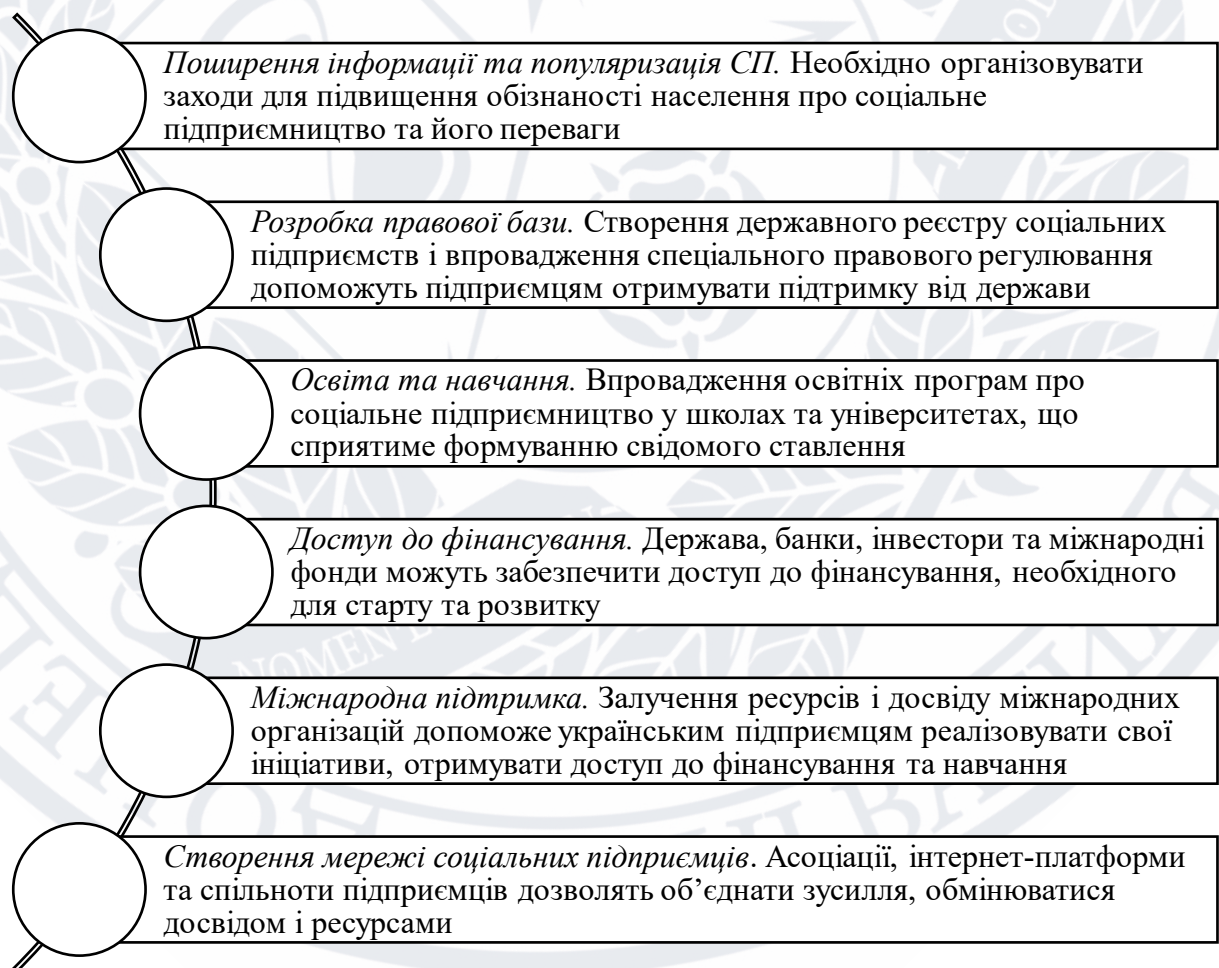

Рисунок 3.2 – Заходи, що сприятимуть розвитку соціального підприємництва [36; 51]

Соціальне підприємництво має значний потенціал для соціально-економічного розвитку України. Активна співпраця між різними учасниками процесу сприятиме інтеграції соціальних ініціатив в економіку та масштабуванню їхнього позитивного впливу.

Елементи механізму розвитку соціального підприємництва (СП) в Україні охоплюють кілька ключових аспектів, спрямованих на створення сприятливих умов для його розвитку [36; 52].

Оскільки міжнародного універсального визначення соціального підприємництва немає, кожна країна має розробити власну правову базу, яка враховуватиме як міжнародний досвід, так і національні особливості. Для України критично важливим є створення нормативно-правових актів, які б:

- чітко закріплювали поняття «соціальне підприємництво»;
- визначали критерії віднесення підприємств до соціальних;
- встановлювали механізми державної підтримки.

Ці заходи не лише сприятимуть легалізації соціального підприємництва, але й підвищать його популярність серед підприємців, заохочуючи їх долучатися до цієї сфери.

Щодо основних характеристик соціального підприємства, то вони включають:

- Соціальну мету або місію – основний акцент діяльності спрямований на вирішення конкретних соціальних чи екологічних проблем і підвищення якості життя.
- Підприємницький характер – ведення комерційної діяльності з використанням бізнес-підходів для досягнення фінансової стійкості та реалізації соціальної місії.

Для чіткого визначення соціальних підприємств в Україні пропонуються такі критерії:

- Фокус на соціальних або екологічних проблемах. Діяльність підприємства має бути безпосередньо пов'язана з вирішенням конкретних

викликів, зазначених у його місії, яка закріплена в офіційних документах.

- Працевлаштування соціально вразливих категорій населення. Не менш ніж 50% співробітників підприємства мають належати до таких груп (наприклад, особи з інвалідністю, безробітні тривалий час, переселенці тощо).

Запровадження такого підходу допоможе створити систему чіткої ідентифікації соціальних підприємств, що, у свою чергу, стане основою для їх державної підтримки, популяризації та інтеграції в економічну систему України.

Для розвитку соціального підприємництва (СП) в Україні важливим кроком є створення та впровадження *Реєстру соціальних підприємств*. Цей Реєстр слугуватиме автоматизованою платформою для збору, зберігання та обробки даних про соціальні підприємства, які відповідають критеріям, визначеним Законом «Про соціальне підприємництво» [26; 40; 51].

Основні цілі Реєстру:

- Єдина ідентифікація соціальних підприємств: забезпечення стандартизованого підходу до визначення статусу підприємств.
- Облік і контроль: надання контролюючим органам інструментів для моніторингу діяльності соціальних підприємств.
- Статистичний аналіз: збирання даних для аналізу та оцінки стану СП в Україні.

Пропонується, щоб створення і ведення Реєстру здійснювала Державна фіскальна служба. Підприємства включаються до Реєстру, якщо вони відповідають законодавчим вимогам та пройшли процедуру реєстрації, передбачену відповідним законом.

Для динамічного аналізу та міжнародних порівнянь необхідно розробити систему кількісних і якісних показників, що відображатимуть всі аспекти діяльності СП. Збирання цих даних має бути доручене Державному комітету статистики України. Це дозволить:

- Створити достовірну базу даних для оцінки ефективності СП.

- Забезпечити науковців, експертів і підприємців інформацією для досліджень і планування.
- Допомогти потенційним підприємцям оцінити перспективи заснування соціального бізнесу.

Реєстр і система статистичного аналізу сприятимуть формуванню прозорого та ефективного середовища для розвитку соціального підприємництва, а також забезпечать інформаційні ресурси для різних зацікавлених сторін, від державних органів до окремих громадян.

Створення культури соціального підприємництва (СП) в Україні – це тривалий процес, оскільки ідеї та цінності СП ще недостатньо поширені та зрозумілі серед населення. Першим кроком є визначення основних мотивів соціальних підприємців і ресурсів, які потрібні для їхнього успіху.

Освітні заклади різних рівнів мають стати платформами для популяризації СП та формування відповідної культури:

1. Середні школи:
 - Шкільні програми мають включати теми, пов'язані зі СП, сприяючи розумінню його ролі та значення.
 - Важливими елементами можуть бути конкурси бізнес-планів, у яких учні презентуватимуть свої ідеї експертам – успішним підприємцям та інвесторам.
 - Для впровадження цих ініціатив потрібна підтримка Міністерства освіти і науки та інших освітніх організацій.
2. Заклади вищої освіти повинні створити дисципліни, присвячені СП, та забезпечити студентів необхідними знаннями, навичками й мотивацією для започаткування соціального бізнесу. Тематика навчальних програм може охоплювати:
 - основи соціального підприємництва та соціальні інновації;
 - законодавство та державну підтримку СП;
 - розробку бізнес-планів для соціальних проектів;

- маркетинг, фандрайзинг, краудсорсинг;
- юридичні, бухгалтерські та управлінські аспекти діяльності;
- комунікації, переговори, роботу з медіа;
- специфіку міжнародного співробітництва та ведення бізнесу за кордоном.

Навчання не повинно обмежуватися лише теорією. Практичні кейси, стажування, симуляції, зустрічі з успішними підприємцями, а також інтеграція міжнародного досвіду допоможуть студентам отримати реальне розуміння того, як працює СП [15; 29; 52].

Формування культури СП через освітні ініціативи надасть суспільству інструменти для вирішення соціальних проблем, підвищить зацікавленість у створенні соціально орієнтованих бізнесів та сприятиме сталому розвитку економіки й соціальної сфери в Україні.

Університетські навчальні курси з соціального підприємництва (СП) можуть включати практичні семінари, де студенти спільно з викладачами працюють над створенням бізнес-планів. У кінці навчання ці плани презентуються потенційним інвесторам чи венчурним компаніям, що може забезпечити стартове фінансування.

Навіть ті студенти, які не планують спеціалізуватися у сфері СП, можуть отримати користь від таких курсів. Університети можуть адаптувати існуючі навчальні програми, включивши до них кілька курсів із СП, а також підтримувати діяльність підприємницьких клубів, де викладачі, бізнесмени та підприємці навчатимуть і ділилися власними ідеями.

Рекомендується запровадити Всеукраїнський конкурс «Соціальне підприємництво в сфері освіти» для визначення найкращих освітніх програм і підтримки їхніх авторів. Така ініціатива сприятиме обміну досвідом, вдосконаленню навчання та популяризації СП в Україні.

Молодіжне СП як двигун розвитку. Молоді соціальні підприємці відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку країни. Завдяки

своїй креативності, ризикованості та здатності до нестандартного мислення вони створюють інноваційні рішення для соціальних проблем. СП дає молоді можливість не лише сприяти суспільству, але й розвивати навички, які підготують їх до активної участі в економіці та житті громади.

Таким чином, інтеграція СП в освітню систему сприятиме формуванню нового покоління підприємців, здатних вирішувати соціальні проблеми та забезпечувати сталий розвиток суспільства.

Пропонується *створити сучасну Інтернет-платформу для соціальних підприємств України*, яка забезпечуватиме прозорість, систематизацію та доступність інформації про їхню діяльність. Така платформа дозволить соціальним підприємствам звітувати про свої соціально-економічні досягнення у режимі реального часу, що допоможе громадськості аналізувати, оцінювати та порівнювати їхній внесок у підвищення якості життя [13; 40; 55].

Основні переваги платформи:

- Радикальна прозорість: користувачі зможуть отримувати повну інформацію про діяльність підприємств у різних сферах. Це підвищить довіру та допоможе усвідомити реальний вплив СП.
- Ефективна взаємодія: громадськість і соціальні підприємства матимуть зручний канал комунікації для вирішення соціальних проблем і пошуку партнерів.
- Популяризація СП: представлені моделі успішних соціальних підприємств стануть прикладом для новачків у цій сфері.

Структура Інтернет-платформи:

- Інтерактивна база даних: включатиме інформацію про зареєстровані підприємства, їх сфери діяльності, цільову аудиторію та пропоновані товари/послуги.
- Соціальні звіти: регулярні звіти про діяльність, які демонструють досягнення підприємств.

- Гранти та міжнародні проєкти: інформація про можливості фінансування та участі в актуальних програмах.
- Новини та аналітика: матеріали про світові тенденції СП, інтерв'ю з експертами, відгуки працівників.
- Допоміжні ресурси: посібники щодо створення бізнесу, пошуку партнерів та інвесторів.
- Соціологічні опитування: інструменти для збору даних про потреби населення та оцінки ефективності підприємств.

Міністерство соціальної політики має займатися проєктуванням платформи, використовуючи сучасні технології для забезпечення її зручності та функціональності.

Створення платформи дозволить зробити діяльність соціальних підприємств більш помітною та зрозумілою, підвищить довіру суспільства, сприятиме розвитку СП як потужного інструменту вирішення соціальних проблем та стимулювання економічного зростання.

На Інтернет-платформі для соціальних підприємств пропонується розмістити зручний шаблон для онлайн-звітування. Обов'язкова соціальна звітність дозволить підприємствам описувати створювані соціальні цінності, зосереджуючи увагу на змінах, які вони спричиняють для різних стейкхолдерів. В основі такого звіту лежатимуть місія та цілі підприємства, що забезпечить прозорість і підкреслить їхній соціальний внесок.

Реалізація Національної Інтернет-платформи вирішить лише частину нагальних проблем соціального підприємництва. Для комплексного розвитку галузі необхідно також розвивати нормативно-правову базу, фінансову підтримку та освітні ініціативи.

Використання платформи та ІКТ забезпечить соціальним підприємствам більше можливостей для прозорості, комунікації, навчання та залучення ресурсів. Це сприятиме розвитку соціального підприємництва як інструменту

вирішення важливих соціальних проблем та побудови стійкого електронного бізнес-середовища.

Таким чином, запропоновані рекомендації щодо формування механізму розвитку соціального підприємництва в Україні підкреслюють важливість інтеграції цього напрямку у соціальну політику держави як ефективного інструменту вирішення соціально-економічних проблем. Соціальне підприємництво має потенціал стати ключовим механізмом покращення добробуту населення, створення робочих місць для соціально вразливих категорій та стимулювання інновацій у соціальній сфері.

Для цього пропонуються такі ключові заходи:

- Розробка нормативно-правової бази: запровадження чіткого законодавчого регулювання СП із визначенням критеріїв, механізмів підтримки та реєстрації соціальних підприємств.
- Освітні ініціативи: включення дисциплін із соціального підприємництва у шкільну та університетську програми, організація конкурсів та семінарів, що сприятимуть формуванню культури СП серед молоді.
- Створення інфраструктури підтримки: розробка Інтернет-платформи для соціальних підприємств, що забезпечить прозорість, комунікацію, навчання та доступ до ресурсів.
- Фінансова підтримка: запровадження грантових програм, податкових пільг та стимулів для соціальних підприємств.
- Популяризація СП: проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності громадян про роль соціального підприємництва в суспільстві та його вплив на покращення якості життя.

Впровадження зазначених рекомендацій сприятиме розвитку соціального підприємництва як ефективного напрямку соціальної політики. Це дозволить не лише посилити соціальну відповідальність бізнесу, але й забезпечити сталий розвиток громад, зменшити соціальну нерівність та активізувати інновації у вирішенні соціальних проблем.

3.2 Пропозиції щодо використання прогресивного міжнародного досвіду для удосконалення соціальної політики за рахунок розвитку соціального підприємництва

Україна зараз переживає масштабні зміни, але якість життя населення залишається однією з найважливіших умов сталого розвитку. Війна в країні поглибила фінансові труднощі, зменшивши можливості державного бюджету для вирішення соціальних і культурних потреб громадян. У цій ситуації виникає необхідність впровадження нових механізмів, які могли б забезпечити соціальну стабільність без перешкод для економічного зростання.

Соціальні підприємства є прикладом гнучких та ефективних інструментів для розв'язання суспільних проблем. СП також відіграють важливу роль у створенні робочих місць для людей, які втратили віру у працевлаштування. Їх місія полягає у соціальній та економічній інтеграції таких осіб, а фінансова стійкість досягається завдяки продажу товарів чи послуг. На початковому етапі кожне соціальне підприємство має чітко визначити, які соціальні проблеми воно прагне вирішувати, обираючи найбільш нагальні серед них.

Соціальне підприємництво може стати потужним інструментом для стабілізації соціальної політики в Україні, поєднуючи вирішення суспільних проблем із фінансовою самодостатністю.

Для формування переліку соціальних проблем, які можуть вирішувати соціальні підприємства, можна використовувати різноманітні інформаційні джерела. Серед них: щорічні послання Президента України, статистичні збірники та бюлетені, а також вітчизняні онлайн-ресурси, такі як «Соціальне підприємництво в Україні» та «Ресурсний центр ГУРТ».

Для ефективної роботи соціальних підприємств важливо визначити сфери, де їхній потенціал ще не реалізовано. Це можна зробити через такі кроки [19; 37; 41]:

- ідентифікацію основних проблем у якості життя населення;

- аналіз можливостей сучасних соціальних підприємств в Україні та за кордоном;
- оцінку витрат і потенційного ефекту від інновацій;
- розробку методів оцінки економічного, соціального та екологічного впливу;
- експерименти з різними підходами до реалізації соціальних цілей;
- створення рекомендацій для впровадження успішного досвіду іншими підприємствами.

Перед запуском соціального підприємства доцільно провести детальне дослідження кількох бізнес-ідей, порівняти їх за допомогою схем, а також розробити унікальну бізнес-модель, яка враховує специфіку аудиторії та соціальні реалії України.

Запозичення прогресивного досвіду має базуватися на співпраці з міжнародними організаціями через обмін інформацією, спільні проєкти, наукові заходи та стажування фахівців. Таке поєднання українського та світового досвіду дозволить створити базу ефективних механізмів для вирішення соціальних проблем та удосконалення соціальної політики (табл. 3.1) [29; 42; 55].

У Великій Британії соціальне підприємництво має потужну підтримку, зокрема через *програму «Купуй соціальне»*. Ця ініціатива використовує спеціальні наклейки на упаковках, які інформують покупців, що товар виготовлено соціальним підприємством. Завдяки співпраці з корпоративним сектором, такі підприємства можуть постачати продукцію у великих обсягах для транснаціональних компаній і готелів. Це дозволяє соціальним підприємствам укладати вигідні договори аутсорсингу, що захищає їх від банкрутства на початкових етапах.

Голландська компанія *Van Hulley* пропонує інший підхід: вона переробляє старий одяг на новий, наприклад, зношені сорочки перетворює на стильні шорти. Це дозволяє зменшити витрати на матеріали та водночас створює робочі місця для жінок без кваліфікації. За рік роботи працівниці

отримують сертифікати швачки, що є їхнім першим професійним документом.

Таблиця 3.1 – Переваги використання прогресивного досвіду для розвитку соціального підприємництва в Україні

Категорія	Переваги
Економічні	- Створення нових соціальних підприємств. - Створення нових робочих місць. - Доходи від господарської діяльності. - Доходи некомерційного характеру (гранти, кредити, пожертви тощо). - Збільшення податкових надходжень. - Розробка інноваційних продуктів і послуг. - Виробництво товарів, що покращують рівень здоров'я й якість життя споживачів. - Впровадження інновацій у різних сферах.
Соціальні	- Допомога людям із низьким рівнем доходів через доступні товари та послуги. - Розвиток соціальних послуг у догляді за дітьми, людьми похилого віку, людьми з інвалідністю. - Покращення доступу до якісних соціальних послуг. - Створення безпечних і здорових умов праці. - Трудова й соціальна реабілітація осіб із особливими потребами. - Професійне навчання й підготовка працівників. - Підтримка жінок у поєднанні кар'єри з вихованням дітей. - Розвиток сільських районів.
Екологічні	- Покращення стану навколишнього середовища. - Збирання та переробка відходів із використанням вторинних ресурсів. - Збереження природних і культурних ресурсів. - Будівництво, реконструкція та озеленення територій (парків, скверів, садів).

Успішні соціальні підприємства часто масштабують свій бізнес через *продаж франшиз*. Наприклад, британська компанія, яка переобладнує автомобілі для людей з інвалідністю, створила мережу, що співпрацює з лідерами автопромисловості. Це дозволило їй закуповувати машини за вигіднішими цінами. Франшиза є корисним інструментом для початківців, адже передбачає підтримку від головної компанії, чіткі інструкції та швидкий запуск бізнесу [30; 56].

Компанія Embrace Innovations з Індії розробила недорогі дитячі інкубатори, які можуть працювати без електрики й коштують у 100 разів дешевше за аналоги. Основна частина прибутку від продажу інкубаторів клінікам йде на фінансування благодійного підрозділу, що забезпечує безкоштовні інкубатори для медичних закладів у бідних регіонах. Цей стартап, заснований випускниками Стенфорда, отримав міжнародне визнання, зокрема потрапив до списку найкращих соціальних підприємців за версією Forbes і Фонду Шваба.

Ці приклади демонструють, як соціальне підприємництво вирішує важливі суспільні проблеми, створюючи *інноваційні моделі бізнесу*, які поєднують фінансову стійкість із значним соціальним ефектом.

Соціальне підприємство Humana Nova Čakovec у Хорватії створює робочі місця для людей з інвалідністю та інших соціально виключених осіб, виготовляючи інноваційні текстильні вироби з екологічних і перероблених матеріалів. Воно працює як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку, сприяючи стійкому розвитку місцевих громад, зменшенню бідності та захисту довкілля. Діяльність підприємства допомагає таким людям підвищити впевненість у собі, покращити якість життя й сприяє формуванню толерантного суспільства [52; 55; 56].

Соціальні підприємства загалом підтримують екологічні ініціативи, популяризуючи повторне використання речей, скорочення переспоживання і заощадження ресурсів, що водночас знижує обсяги виробництва.

У Європейському Союзі діє *мережа соціальних підприємств у сфері повторного використання та переробки RREUSE*. Ця організація об'єднує підприємства, які займаються ремонтом, утилізацією відходів та повторним використанням ресурсів, надаючи роботу людям, які ризикують соціальним відчуженням. Мережа працює у 18 країнах, налічуючи близько 77 000 працівників та понад 60 000 волонтерів і стажистів. Основні її цілі – захист довкілля, соціальна справедливість і економічна життєздатність.

Напрями діяльності членів RREUSE включають:

- збір і повторне використання текстильних виробів, меблів, електроніки та інших відходів;
- проекти компостування;
- управління благодійними та секонд-хенд магазинами;
- переробку паперу, металів, пластику тощо;
- інформаційні кампанії та міжнародний обмін досвідом.

Особливо розвинені *благодійні магазини* у Великій Британії, де їх понад 9000. Вони збирають кошти на підтримку бездомних, хворих, малозабезпечених. Подібні моделі також успішно діють у США й Австралії.

В Україні аналогом таких магазинів є *соціальне підприємство «Ласка»*, яке займається збором одягу, що більше не використовується. Частина одягу передається на благодійність, 20% продається за доступною ціною, а виручені кошти спрямовуються на соціальні проекти. Також підприємство переробляє текстиль, наприклад, виготовляє килими в будинках для людей похилого віку.

Ці приклади свідчать про ефективність соціального підприємництва у *вирішенні соціальних і екологічних проблем*, водночас стимулюючи розвиток місцевих громад і зменшуючи негативний вплив на довкілля.

Благодійні магазини одночасно приносять користь соціально вразливим групам і людям із низьким доходом, надаючи їм *можливість придбати необхідні товари за доступною ціною* [55; 56].

Діяльність соціальних підприємств має суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток місцевих громад та регіонів. Зокрема, їхні операції:

- заповнюють прогалини в наданні соціальних послуг, які не можуть забезпечити держава або комерційні компанії на належному рівні;
- сприяють оптимальному використанню ресурсів у громадах;
- створюють робочі місця, особливо для людей, які довгий час залишалися без роботи;
- зміцнюють соціальну згуртованість та сприяють формуванню соціального капіталу.

Збір, сортування та переробка текстильних виробів мають низку позитивних ефектів:

- зменшують обсяги відходів, які в іншому випадку сприяли б глобальному потеплінню (наприклад, метан, що виділяється при розкладанні вовняних тканин);
- скорочують потребу у виробництві нових тканин;
- знижують вплив на довкілля завдяки локальному характеру роботи (зменшення транспортних витрат);
- дозволяють економити кошти домогосподарств, пропонуючи доступний одяг та текстиль.

Соціальне підприємство Groupe SOS у Франції є прикладом масштабної ініціативи, спрямованої на вирішення ключових соціальних проблем, таких як:

- підтримка літніх людей;
- забезпечення житлом бездомних;
- допомога малозабезпеченим і наркозалежним;
- зниження підліткової злочинності;
- створення робочих місць.

Підприємство залучає близько 10 тисяч працівників і щорічно обслуговує понад мільйон людей, генеруючи близько 500 мільйонів євро доходу. Модель *Groupe SOS* адаптується й у інших країнах, хоча її впровадження вимагає врахування національних особливостей [29; 55; 56].

Метою таких ініціатив є покращення якості життя людей, забезпечення соціальної підтримки, створення доброзичливої атмосфери в суспільстві.

Хоча ці приклади можуть викликати дискусії, вони свідчать про важливість дослідження міжнародного досвіду. Його адаптація до українських реалій може стати ефективним інструментом *підвищення добробуту населення*.

Аналіз досвіду соціальних підприємств (СП) є особливо важливим у контексті зайнятості, адже в умовах економічних криз зростає потреба у соціальній та трудовій інтеграції вразливих груп населення. Такі ініціативи

дозволяють підвищити якість життя цих людей, сприяючи їхній участі в економічному житті.

Kafo FareStart із Сіетла є соціальним підприємством, яке допомагає безхатченкам і малозабезпеченим, вирішуючи дві основні проблеми: доступ до харчування і працевлаштування. Його діяльність охоплює:

- Навчання: програми кулінарного мистецтва для безхатченків і безробітних, підготовка молоді до роботи баристою.
- Соціальна підтримка: надання їжі притулкам і малозабезпеченим, житлова підтримка та інші соціальні послуги.

Працівники кухонь-їдалень, які забезпечують харчування для великих груп, у процесі роботи здобувають професійні навички. За час існування FareStart приготувало понад 3,25 мільйона порцій їжі, готуючи щодня близько 3 тисяч порцій. Щорічно підприємство навчає понад 250 осіб і надає соціальну допомогу ще понад 400 людям. Завдяки програмам навчання 88% випускників кулінарного курсу та понад 60% молодих барист знаходять роботу.

FareStart є прикладом впливу соціальних підприємств на якість життя на глобальному рівні. Їхній успіх свідчить про необхідність підтримки таких ініціатив, включаючи адаптацію міжнародного досвіду до локальних умов, наприклад, в Україні.

Для зміцнення СП в Україні необхідно:

- Створити базу даних соціальних підприємств і розробити ефективні інструменти їх фінансової підтримки.
- Впровадити інноваційні методи навчання, наприклад, індивідуальні підходи, спільне навчання, використання ІКТ та відкритих освітніх ресурсів.
- Розвивати інфраструктуру для СП на місцевому та регіональному рівнях.
- Заохочувати співпрацю між органами влади, бізнесом і соціальними підприємствами.
- Адаптувати міжнародний досвід, розробляти та масштабувати успішні проєкти.

Розвиток СП в Україні сприятиме формуванню соціально орієнтованої ринкової економіки, яка позитивно впливатиме на всі верстви населення, підвищуючи якість життя та створюючи нові можливості для працевлаштування та соціальної інтеграції.

Таким чином, використання прогресивного міжнародного досвіду для розвитку соціального підприємництва в Україні має значний потенціал для вдосконалення соціальної політики. Інтеграція успішних практик інших країн може стати основою для створення стійкої системи підтримки вразливих груп населення та підвищення якості їх життя. Основні висновки та пропозиції зводяться до такого:

1. Адаптація міжнародного досвіду: необхідно враховувати локальні особливості українського суспільства та ринку праці, адаптуючи перевірені підходи до інтеграції вразливих груп через зайнятість, професійне навчання та соціальну підтримку.
2. Розвиток інфраструктури: важливо створити регіональну та національну мережу соціальних підприємств, яка буде забезпечувати обмін досвідом, співпрацю між бізнесом, громадськими організаціями та державними структурами.
3. Інноваційні підходи: впровадження сучасних методів навчання, цифрових технологій та інших інновацій сприятиме підвищенню конкурентоспроможності працівників та якості послуг, які надають соціальні підприємства.
4. Фінансова підтримка: розробка програм фінансового стимулювання для соціальних підприємств, включаючи субсидії, гранти та пільгове кредитування, допоможе забезпечити їх сталість та ефективність.
5. Стратегічне партнерство: співпраця з міжнародними організаціями та країнами з розвиненими соціальними підприємствами дозволить впровадити найкращі практики та розширити доступ до ресурсів і знань.

Розвиток соціального підприємництва сприятиме створенню соціально орієнтованої ринкової економіки, що забезпечить:

- Скорочення масштабів бідності.
- Підвищення рівня зайнятості серед вразливих груп.
- Зростання якості життя населення.
- Зміцнення соціальної інтеграції та згуртованості суспільства.

Таким чином, впровадження міжнародного досвіду в розвиток соціального підприємництва стане дієвим інструментом для реформування соціальної політики в Україні.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній (магістерській) роботі здійснено теоретичне узагальнення та розроблено заходи щодо розвитку соціального підприємництва як активного напрямку удосконалення соціальної політики в Україні. Результати дослідження дали змогу зробити висновки теоретичного та науково-практичного спрямування, а саме:

1. Досліджено підходи до визначення соціального підприємництва. Соціальне підприємництво можна визначити як діяльність, яка поєднує підприємницький підхід з метою вирішення соціальних проблем, спрямовуючи свої зусилля на створення соціальної цінності для вразливих груп населення. Соціальне підприємництво також можна охарактеризувати як специфічну форму підприємницької діяльності, яка має соціальну місію і прагне досягати соціальних змін за допомогою інноваційного підходу і бізнес-методів.

2. Визначено особливості формування соціальної політики. Соціальна політика є стратегічним інструментом держави, спрямованим на створення гармонійного та справедливого суспільства через інтеграцію економічних, соціальних і культурних механізмів. Соціальна політика реалізується через спеціальні програми, які базуються на законодавчій основі країни. Вона сприяє задоволенню соціальних потреб населення, забезпеченню безпеки та справедливості, формуючи соціальну стабільність і гармонію в суспільстві.

3. Вивчено роль соціального підприємництва в удосконаленні соціальної політики. Доведено, що соціальне підприємництво відіграє важливу роль в удосконаленні соціальної політики, адже воно спрямоване на розв'язання ключових соціальних проблем, забезпечення рівності, доступу до базових послуг і підвищення якості життя населення. Завдяки своїй здатності поєднувати економічну ефективність із соціальною місією, соціальні підприємства є інструментом для реалізації інноваційних підходів у соціальній сфері, зокрема в умовах кризових ситуацій. Соціальне підприємництво формує

додаткові можливості для працевлаштування вразливих груп населення, сприяє їх соціальній інтеграції та забезпечує стійкий доступ до соціальних благ. Це не лише допомагає людям долати бар'єри на ринку праці, але й сприяє зменшенню соціальної нерівності та зміцненню громадянського суспільства. Впровадження моделей соціального підприємництва дозволяє державі доповнити традиційні інструменти соціальної політики, зменшуючи тягар на бюджетні системи через створення самодостатніх ініціатив, які сприяють суспільному благу. У результаті соціальне підприємництво виступає ключовим партнером у формуванні сучасної, інклюзивної та орієнтованої на добробут соціальної політики.

4. Проаналізовано стан розвитку соціального підприємництва в Україні. Проведений аналіз демонструє, що цей сектор має значний потенціал для вирішення соціальних і економічних проблем країни. Соціальні підприємства здатні створювати робочі місця, інтегрувати вразливі групи населення та сприяти місцевому економічному розвитку. Успіх деяких соціальних ініціатив показує, що навіть у складних умовах, таких як війна чи економічні кризи, цей напрям може розвиватися за умови наявності підтримки та сприятливих умов. Визначено, що розвиток соціального підприємництва в Україні залежить від комплексного підходу: удосконалення законодавчої бази, підтримки з боку держави й міжнародних організацій, популяризації ідеї соціального бізнесу серед населення та залучення інвесторів. Сприяючи розвитку цього сектору, Україна може не лише вирішити значну частину соціальних проблем, а й стимулювати економічне зростання та підвищення якості життя громадян.

5. Досліджено перешкоди та можливості для створення соціальних підприємств. Основними перешкодами є: економічні фактори – нестача фінансових ресурсів, слабка підтримка з боку держави, фінансування соціальної сфери за залишковим принципом; юридична невизначеність – відсутність законодавчої бази для регулювання діяльності соціальних підприємств; стереотипи та недовіра – поширене упередження щодо соціальних підприємств, а також недостатня готовність інвесторів і споживачів

підтримувати ці ініціативи; інфраструктурні проблеми – низька якість та незадовільний стан будівель, які могли б бути використані для соціального підприємництва. Водночас, було ідентифіковано низку можливостей, які сприяють розвитку соціальних підприємств: підтримка міжнародних організацій – гранти та програми розвитку, спрямовані на допомогу громадам і вразливим категоріям населення; інноваційні підходи до вирішення соціальних проблем – активізація індивідів та громад у пошуку нових методів вирішення локальних проблем; позитивний вплив на громади – зниження рівня безробіття, підвищення доходів місцевих бюджетів та вирішення нагальних соціальних проблем через створення сталих соціальних підприємств; інтерес бізнесу до аутсорсингу – відкриття можливостей для соціальних підприємств надавати послуги великим компаніям, одночасно реалізуючи соціальні цілі.

6. Оцінено вплив соціального підприємництва на стан соціальної політики в Україні. Встановлено, що Україна стикається зі значними соціальними проблемами, такими як бідність, соціальна нерівність, низький рівень зайнятості вразливих груп населення, та економічні наслідки воєнного конфлікту. Соціальне підприємництво пропонує інноваційні рішення цих проблем, що доповнюють традиційні механізми державної соціальної політики. Воно не тільки допомагає вирішувати конкретні проблеми, але й змінює підхід до соціального забезпечення, підкреслюючи значення партнерства між державою, бізнесом і громадськістю. Його підтримка може суттєво прискорити соціальні зміни в країні.

7. Сформовано рекомендації щодо формування механізму розвитку соціального підприємництва в Україні. Запропоновані рекомендації підкреслюють важливість інтеграції цього напрямку у соціальну політику держави як ефективного інструменту вирішення соціально-економічних проблем. Соціальне підприємництво має потенціал стати ключовим механізмом покращення добробуту населення, створення робочих місць для соціально вразливих категорій та стимулювання інновацій у соціальній сфері.

Впровадження зазначених рекомендацій сприятиме розвитку соціального підприємництва як ефективного напрямку соціальної політики. Це дозволить не лише посилити соціальну відповідальність бізнесу, але й забезпечити сталий розвиток громад, зменшити соціальну нерівність та активізувати інновації у вирішенні соціальних проблем.

8. Обґрунтовано пропозиції щодо використання прогресивного міжнародного досвіду для удосконалення соціальної політики за рахунок розвитку соціального підприємництва. Запозичення прогресивного досвіду має базуватися на співпраці з міжнародними організаціями через обмін інформацією, спільні проєкти, наукові заходи та стажування фахівців. Таке поєднання українського та світового досвіду дозволить створити базу ефективних механізмів для вирішення соціальних проблем та удосконалення соціальної політики. Інтеграція успішних практик інших країн може стати основою для створення стійкої системи підтримки вразливих груп населення та підвищення якості їх життя. Впровадження міжнародного досвіду в розвиток соціального підприємництва стане дієвим інструментом для реформування соціальної політики в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бергер А. Д. Розвиток соціального підприємництва: теоретико-практичні підходи. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 3. С. 47-51.
2. Белов Д. М., Бєлова М. В., Палапа Б. Б. Соціальне підприємництво: поняття та ознаки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 75(1). С. 149-154.
3. Бєлова М. В., Гусейнова С. З. Соціальне підприємництво як реалізація соціальної функції держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 158-162.
4. Біла І. С., Шевченко О. О. Соціальне підприємництво – сучасний тренд економічного розвитку. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2021. Т. 6, Вип. 1. С. 28-33.
5. Болдижар С. М., Хохлова І. В. Соціальне підприємництво: інноваційний інструмент вирішення суспільних проблем в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 356-360.
6. Бортнік С. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення суспільних проблем в контексті цілей сталого розвитку України. *Економічний форум*. 2022. № 2. С. 101-111.
7. Валюс Л. О. Війна в Україні як каталізатор розвитку соціального підприємництва. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 2. С. 10-15.
8. Вдовічена О., Вдовічен Д. Соціальне підприємництво як актуальний напрям розвитку економіки України. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2023. Вип. 4. С. 25-38.
9. Вербицька А. В. Роль бізнесу як каталізатора розвитку соціального підприємництва в процесі реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2023. Вип. 49. С. 7-10.

10. Віленчук О. М. Соціальне підприємництво як основа сталого зростання територій та громад. *Наукові вісті Дніпровського університету*. 2023. № 25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdu_2023_25_15.
11. Горин В. П., Булавинець В. М. Соціальне підприємництво як інструмент диверсифікації фінансування соціальної політики. *Агросвіт*. 2021. № 15. С. 29-35.
12. Гребешкова О. М., Кондратюк К. М. Соціальне підприємництво у забезпеченні резильєнтності економіки України. *Стратегія економічного розвитку України*. 2023. Вип. 53. С. 5-18.
13. Гуменюк Т. І. Соціальна політика України в умовах воєнного стану: рівень підтримки державами ЄС. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2023. Вип. 16. С. 64-70.
14. Давидкова К. М., Оберемчук В. Ф. Концептуальне підґрунтя розвитку соціального підприємництва та виклики сьогодення. *Стратегія економічного розвитку України*. 2022. Вип. 51. С. 5-18.
15. Данилюк М. М., Дмитришин М. В., Горан Т. А. Цифрові технології у роботі соціального підприємства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 6. С. 109-112.
16. Деділова Т. В., Токар І. І., Жованик О. О., Кононенко Я. В. Соціальне підприємництво як драйвер соціально-економічного розвитку України. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2023. № 2. С. 102-111.
17. Дзюба О. М., Берідзе К. Т., Ярова Р. В. Розвиток соціального підприємництва в Україні. *Вісник Національного транспортного університету*. 2020. № 2. С. 100-105.
18. Другова О. С. Соціальне підприємництво: шлях до сталого розвитку бізнесу та суспільства. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 4. С. 945-958.
19. Дюк А. А. Еволюція теоретичних положень концепції соціального підприємництва. *Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка*. 2019. Вип. 809. С. 3-10.

20. Дюк А. А. Соціальне підприємництво як інноваційна форма організації бізнесу. *Modern economics*. 2019. № 17. С. 86-93.
21. Заволока Ю.М., Сідненко М.В., Івко А.В. Проблеми та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7068>.
22. Захаріна Т. Реінтеграція військовослужбовців як складник соціальної політики та соціальної роботи. *Наука і освіта*. 2023. № 2. С. 27–33.
23. Ільченко В. М., Бендюг Є. С. Соціальне підприємництво – інноваційний бізнес, що змінює суспільство. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2023. Т. 34(73), № 2. С. 25-32.
24. Ільченко В. М., Кисельов В. Р. Підтримка соціального підприємництва під час війни та подальша відбудова. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки*. 2022. № 4. С. 37-42.
25. Ільченко В. М., Кисельов В. Р. Регулювання та діяльність соціального підприємництва в умовах воєнного стану. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2023. Вип. 1. С. 32-37.
26. Ільченко В. М., Пістунова В. О. Можливості фінансування соціального підприємництва в Україні. *Підприємництво та інновації*. 2023. Вип. 26. С. 47-51.
27. Кифяк В. І., Малиш Л. Б. Соціальне підприємництво: проблеми та перспективи. *Бізнес Інформ*. 2020. № 5. С. 275-280.
28. Ковтун М. В., Гавкалова Н. Л. Соціальне підприємництво як чинник соціально-економічного розвитку суспільства. *Підприємництво та інновації*. 2021. Вип. 18. С. 34-40.
29. Колодійчук Ю., Семенкова А. Роль соціального підприємництва у вирішенні соціально-економічних проблем вразливих категорій населення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28(2). С. 151-155.

30. Кравченко А. О. Соціальна політика в сучасних державах: основний зміст, напрями і моделі. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2022. Вип. 2. С. 104-112.

31. Красота О. В., Пецюрківська С. Ю. Соціальна політика на засадах соціальної інклюзії: уроки для України. *Ефективна економіка*. 2023. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_1_40.

32. Купчак М. Я., Малець Д. Р. Соціальні підприємства та соціальна відповідальність організацій. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. Вип. 3. С. 42-47.

33. Літинська В. А. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 61-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2023_1_6.

34. Лукашова Л. В. Проблеми та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 1. С. 179-185.

35. Малиновський В. Я. Наукові засади процесу формування державної соціальної політики. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2023. Вип. 1. С. 17-22.

36. Матриця взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей / А. В. Вербицька, Г. А. Дивнич, Н. С. Нагорна, О. Л. Петрик. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 4. С. 86-94.

37. Михайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В., Гель А. П. Роль соціального підприємництва у побудові соціальної держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 72(2). С. 252-256.

38. Михайліна Т. В., Мозговая Н. А. Соціальна функція держави та соціальне підприємництво: аспекти співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 48-52.

39. Нагорна Н. С., Максьом К. В. Соціальне підприємництво як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Габітус*. 2022. Вип. 36. С. 272-276.

40. Наумова М. О. Орієнтири державної політики стимулювання розвитку соціального підприємництва в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2022. № 2. С. 84-88.

41. Орлова Н. С., Мірко Н. В. Публічні механізми реалізації соціальної політики України в умовах сталого розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 21. С. 108-113.

42. Побережний О. В. Основні моделі соціальної політики держави. *Modern scientific journal*. 2023. Вип. 2. С. 95-100.

43. Попович А., Кацьора О. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Грані*. 2020. Т. 23, № 5. С. 39-44.

44. Редько К. Ю., Ткаченко І. О. Розвиток соціального підприємництва в Україні. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 1. С. 93-99.

45. Самойленко Л. Я., Стронець М. А. Трансформація державної соціальної політики України в контексті адаптації до викликів війни. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2024_4_22.

46. Сергеева Я. С. Соціальні послуги в Україні: структура надання та особливості державної політики. *Економічний простір*. 2022. № 182. С. 116-119.

47. Скороход І. П., Рижов О. А., Бондар А. В. Особливості розвитку соціального підприємництва в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2020. Т. 25, Вип. 1. С. 10-16.

48. Слободянюк Н. В. Проблеми розвитку соціального підприємництва в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2023_9_31.

49. Соціальна політика: формування, оцінка ефективності, аудит / А. М. Волківська, О. В. Аксьонова, О. М. Яценко, О. С. М'яковський, Н. Є.

Осипович. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2023_6_13.

50. Табенська О. І. Тенденції розвитку соціального підприємництва. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2021. № 1. С. 79-85.

51. Турило А. А., Архипенко С. В., Буркова Л. А. Соціальна відповідальність та сталий розвиток як підґрунтя сучасної соціальної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 10. С. 109-114.

52. Шестакова А. В. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення суспільно-економічних проблем. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 1. С. 60-63.

53. Шпортюк Н. Л. Пріоритетні напрями державної соціальної політики та перспективи її подальшого розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 2. С. 93-98.

54. Юрчик Г. М. Соціальне підприємництво: теоретико-правовий аспект. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2023. Вип. 4. С. 402-418.

55. Polačková Z. Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Slovakia. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. URL: <https://europa.eu/!Qq64ny>.

56. Pranskevičiūtė I., Neverauskiene L. Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Lithuania. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. URL: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?advSearchKey=socenterfiches&mode=advancedSubmit&catId=22>.